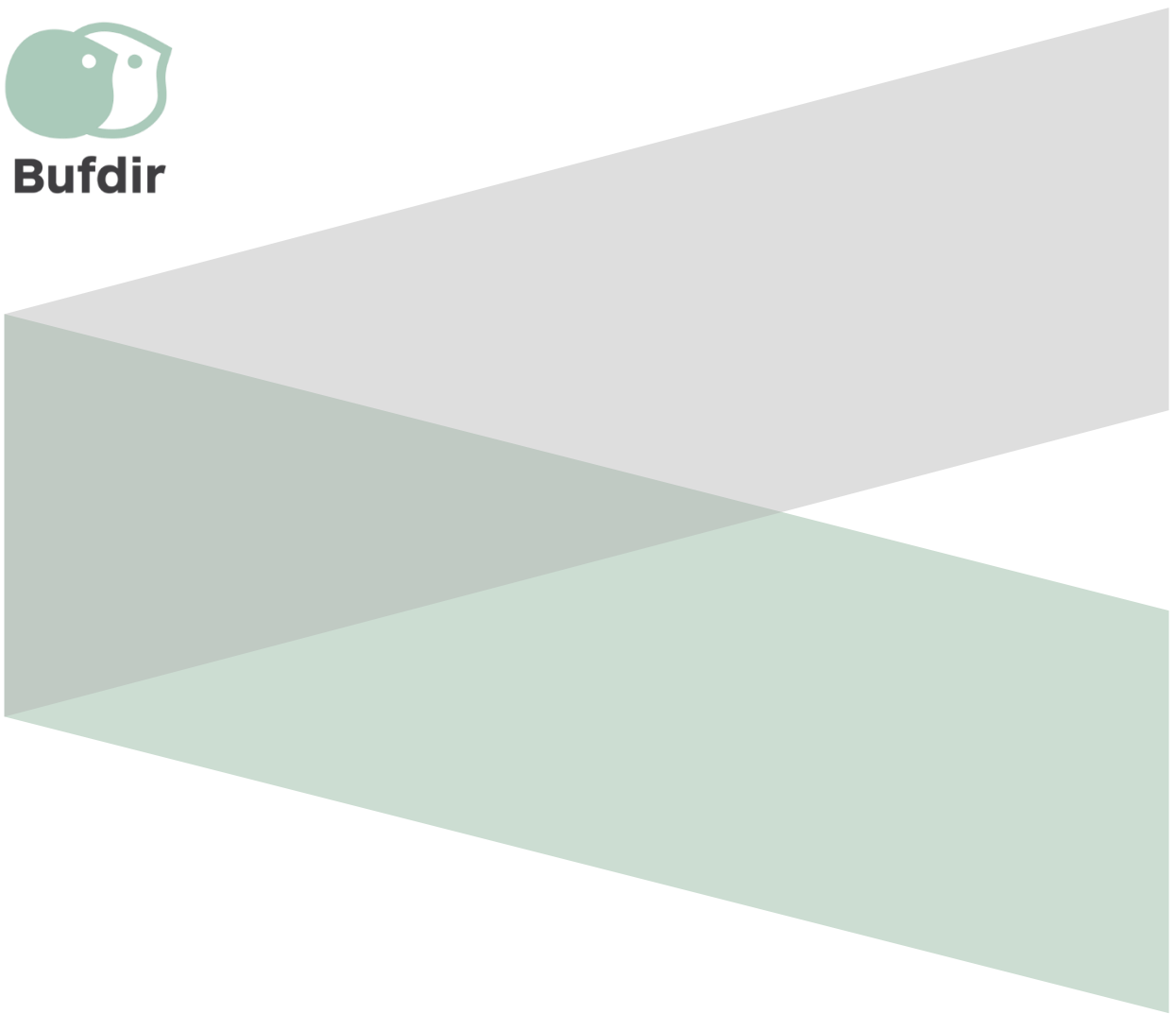

Holdninger til personer med funksjonsnedsettelse

En hurtigoversikt

Bufdir

Bufdir

BARNE-, UNGDOMS-
OG FAMILIEDIREKTORATET

Postadresse:
Postboks 2233
3103 Tønsberg

Besøksadresse:
Fredrik Selmers vei 3
0663 Oslo

Sentralbord:
466 15 000

Utgitt:
2022

ISBN: (digital utgave)
978-82-8286-390-2

Design:
TIBE T Reklamebyrå

Bufdir.no

Innhold

Sammendrag	4
1. Introduksjon	6
Bakgrunn og målsetning	6
Begrepsavklaringer	6
2. Metode	8
Hurtigoversikt	8
Inklusjonskriterier	8
Eksklusjonskriterier.....	9
Litteratursøk	9
Utvelging av studier	10
Kartlegging av kunnskapsgrunnlaget.....	10
3. Resultater	11
Resultater av litteratursøket	11
Beskrivelse av inkluderte studier.....	12
Generelle studier av holdninger	12
Utdanning	17
Arbeid og sysselsetting	27
Kulturliv	39
4. Diskusjon	40
Hovedfunn	40
Styrker og begrensninger	42
Kunnskapshull/behov	42
Konkluderende bemerkninger.....	43
Referanser	44
Vedlegg 1: Søkestrategi	45
Vedlegg 2: Inkluderte publikasjoner	48

Sammendrag

Bakgrunn og målsetning

Likestillings- og mangfoldsutvalget, nedsatt av Kultur- og likestillingsdepartementet, skal utrede hvordan en kan sikre et samfunn som gir rom for mangfold og annerledeshet. Utvalget har bedt Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) om en oversikt over forskning som omhandler holdninger til og fordommer mot personer med funksjonsnedsettelse generelt, og i utdanning, arbeidsliv og kulturliv spesielt. I denne hurtigoversikten gjennomgår vi forskning fra Norge fra de siste ti årene som kan bidra til en beskrivelse av status for forskningen på disse områdene.

Metode

Vi har utarbeidet en hurtigoversikt, som er en systematisk oversikt basert på en forenklet metodikk. I perioden mars-mai 2022 ble det foretatt systematiske litteratursøk i Web of Science, Nora, Idunn, nettbiblioteket ved Bufdir og interesseorganisasjoners nettsider. Søkene identifiserte totalt 3 158 publikasjoner. Utvelgelse av relevante studier etter forhåndsdefinerte inklusjons- og eksklusjonskriterier, resulterte i 65 publikasjoner. Disse ble deretter sortert i følgende kategorier, i tråd med oversiktens tematiske områder: generelle studier av holdninger, utdanning, arbeid og sysselsetting og kulturliv.

Resultater

Av de 65 studiene vi har inkludert, identifiserte vi i alt 29 studier om arbeid og sysselsetting, 23 studier om utdanning, 11 generelle studier av holdninger og to studier om kulturliv. For *arbeidsliv* rapporterer en rekke studier at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med diskriminering i arbeidslivet, og funn fra felteksperimenter tyder på at rullestolbrukere og personer som signaliserer psykiske lidelser er utsatt for diskriminering i ansettelsesprosesser. Det er imidlertid variasjon i funn fra studier av arbeidsgiveres holdninger til inkludering av personer med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet. Det går også fram at uttrykte positive holdninger blant arbeidsgivere ikke nødvendigvis fører til konkrete praktiske handlinger.

Når det gjelder *utdanning* finner vi studier som viser at elever og studenter med funksjonsnedsettelse har erfaringer med fordommer og negative holdninger gjennom utdanningsløpet, noe som kan utgjøre en betydelig belastning for mange. Videre finner vi studier som rapporterer at barn og unge med funksjonsnedsettelse er bevisst på disse holdningene og gjør tilpasninger for å unngå å bli møtt med lave forventninger. Holdninger blant lærere kan ha innvirkning på om elevene får den tilretteleggingen de har behov for, om de blir ekskludert fra resten av klassen og om de får faglig støtte tilpasset sitt nivå.

Når det gjelder holdninger generelt, rapporterer studier at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med hatytringer og andre negative ytringer, og at tilhørighet til flere minoritetsgrupper gir økt sannsynlighet for å bli utsatt for hatytringer og mobbing. Samtidig er det et fåtall i befolkningen som tror at personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for diskriminering og hatefulle ytringer. Befolkningen har lav toleranse for mobbing av, og hatefulle ytringer om, personer med funksjonsnedsettelse, og det er stor oppslutning i befolkningen om arbeidet for å hindre diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse.

Når det gjelder *kulturliv* omhandler de inkluderte studiene medieerfaringer blant, og medie-representasjon av, personer med funksjonsnedsettelse. Disse studiene viser at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med å bli framstilt på stereotypiske måter i medier, og ofte som helter eller ofre. Bruk av sterkt nedsettende uttrykk ser ut til å være lite brukt.

Konkluderende bemerkninger

I studiene som er identifisert i denne hurtigoversikten finner vi at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med negative holdninger og fordommer generelt, og innenfor utdanning, arbeidsliv og kulturliv spesielt. Vi finner få studier av holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor kulturlivet. Videre er det relativt få av studiene som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning. Få studier måler endringer i holdninger over tid, og det er få studier som har et interseksjonelt perspektiv. Personer med funksjonsnedsettelse er en heterogen gruppe, men vi finner relativt få studier som skiller mellom ulike typer funksjonsnedsettelser.

Denne hurtigoversikten gir et innblikk i forskningsfeltet, men den har også tydelige begrensninger. Vi har ikke gjennomført en detaljert, systematisk kvalitetsvurdering av hver enkelt studie. Det vil si at studiene vi har inkludert kan ha varierende metodisk kvalitet, noe som kan påvirke hvorvidt vi kan stole på studienes resultater. Vi kan ikke utelukke at vi har mistet studier som har brukt andre begreper for å beskrive holdninger/fordommer og funksjonsnedsettelse i tittel, sammendrag eller nøkkelord vi har brukt i søkene.

1. Introduksjon

Bakgrunn og målsetning

Ifølge FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD), som Norge ratifiserte i 2013, har personer med funksjonsnedsettelse rett til deltakelse i utdanning, arbeid og kulturliv på lik linje med andre. Gjennom CRPD er Norge også forpliktet til å bekjempe stereotypier, fordommer og skadelig praksis knyttet til personer med funksjonsnedsettelse på alle livets områder.

Likestillings- og mangfoldsutvalget, nedsatt av Kultur- og likestillingsdepartementet, skal utrede hvordan en kan sikre et samfunn som gir rom for mangfold og annerledeshet (Likestillings- og mangfoldsutvalget, u. å.). Utvalget har bedt Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) om en oversikt over forskning om holdninger til og fordommer mot personer med funksjonsnedsettelse generelt, og i arbeidsliv, skole og kulturliv spesielt. I denne hurtigoversikten gjennomgår vi forskning fra Norge fra de siste ti årene som kan bidra til en beskrivelse av status for forskningen på disse områdene.

Begrepsavklaringer

Holdninger og fordommer

I Store norske leksikon defineres holdninger som «(...) en betegnelse for en tendens til å tenke, føle og handle positivt eller negativt overfor noe, som bestemte objekter, mennesker, ideer, verdier med mer.» (Svartdal, 2020a). Holdninger kan komme til uttrykk gjennom oppfatninger og meningsytringer, gjennom positive og negative følelser, og i handlinger og reaksjoner. Videre kan holdninger være kunnskaps- og erfaringsbaserte, eller være overtatt fra andre personer eller grupper en har valgt å identifisere seg med. Forholdet mellom holdninger og atferd er imidlertid komplisert, og endret holdning fører ikke nødvendigvis til endret atferd (Svartdal, 2020a).

En fordom er, ifølge Store norske leksikon, «(...) en holdning som er basert på mangelfull kunnskap som disponerer en person til å uttrykke antipati overfor personer, grupper, ideer eller objekter» (Svartdal, 2020b). Begrepet brukes ofte om negative oppfatninger eller stereotype forestillinger om andre personer, basert på deres gruppetilhørighet. Slike grupper kan defineres ved funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønn, etnisk eller religiøs tilhørighet, utdanningsnivå, yrke, og så videre. Fordommer kan også uttrykkes ved atferd, som diskriminering eller ekskludering (Svartdal, 2020b).

Personer med funksjonsnedsettelse

I forarbeidene til Likestillings- og diskrimineringsloven (Prop. 81 L (2016-2017)) defineres funksjonsnedsettelse på følgende måte:

«Med funksjonsnedsettelse menes tap av eller skade på en kroppsdel eller i en av kroppens funksjoner. Dette kan for eksempel dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv eller intellektuell funksjon, eller ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi,

hjerte- eller lungesykdommer. Begrepet omfatter også psykiske lidelser som for eksempel depresjon eller bipolare lidelser.»

I CRPD defineres personer med funksjonsnedsettelse som «(...) *blant annet mennesker med langvarig fysisk, mental, intellektuell eller sensorisk funksjonsnedsettelse som i møte med ulike barrierer kan hindre dem i å delta fullt ut og på en effektiv måte i samfunnet, på lik linje med andre*»

Disse definisjonene viser at personer med funksjonsnedsettelse er en heterogen gruppe. Vår forståelse av begrepet funksjonsnedsettelse er basert på disse definisjonene. Forståelsen av funksjonsnedsettelse kan være ulik i forskningslitteraturen vi presenterer i denne hurtigoversikten.

2. Metode

Hurtigoversikt

Vi har utarbeidet en hurtigoversikt over studier fra Norge som har undersøkt holdninger til eller fordommer mot personer med funksjonsnedsettelse generelt, og i arbeidsliv, skole og kulturliv spesielt. Under arbeidet med denne hurtigoversikten har vi sett hen til FHIs metodehåndbok (FHI, u.å.), og to tidligere kunnskapsoversikter utarbeidet av FHI på oppdrag for Bufdir (Jardim et al. 2022, Ames et al. 2021).

En hurtigoversikt er en systematisk oversikt basert på en forenklet metodikk. Metoden brukes vanligvis når det er behov for en svært rask leveranse. Dette innebærer at prosessen forenkles noe, f.eks. når det gjelder inklusjonskriterier, litteratursøk, utvelging av litteratur, vurdering av studienes metodiske begrensninger, analyse og presentasjon (FHI, u.å.).

I denne hurtigoversikten har vi ikke gjort systematiske kvalitetsvurderinger av de enkelte studiene. Det vil si at studiene vi har inkludert kan ha varierende metodisk kvalitet, noe som kan påvirke hvorvidt vi kan stole på studienes resultater. I litteratursøkene har vi ikke inkludert søkebegrep for undergrupper av funksjonsnedsettelse, eller andre begreper for holdninger eller fordommer. Vi kan dermed ikke utelukke at vi har mistet studier som har brukt andre begreper for å beskrive funksjonsnedsettelse/funksjonsevne og holdninger/fordommer i tittel, sammendrag eller nøkkelord vi har brukt i søkene.

Inklusjonskriterier

Vi valgte ut studier i henhold til følgende inklusjonskriterier:

Populasjon	Personer med funksjonsnedsettelse
Fenomen	Holdninger, fordommer
Utfall	Holdninger til, eller fordommer mot, personer med funksjonsnedsettelse Erfaringer og opplevelser blant personer med funksjonsnedsettelse
Interesseområder	Utdanning, arbeid og sysselsetting, kulturliv Holdninger/fordommer generelt
Studiedesign	Empiriske kvantitative og kvalitative primærstudier
Publikasjonsår	2012-2022
Land/kontekst	Norge
Språk	Norsk og engelsk

Vår forståelse av funksjonsnedsettelse tar utgangspunkt i CRPD og i forarbeidene til Likestillings- og diskrimineringsloven (Prop. 81 L (2016-2017)), og er nærmere beskrevet innledningsvis. Forståelsen av funksjonsnedsettelse kan være ulik i forskningslitteraturen vi presenterer i denne hurtig-oversikten.

Studier som inkluderte flere land i tillegg til Norge, f.eks. komparative studier av Norge og Sverige, har blitt inkludert dersom de presenterer selvstendige resultater fra Norge.

Eksklusjonskriterier

Vi ekskluderte følgende typer studier og publikasjoner:

- Studier som omhandler andre fenomener enn holdninger eller fordommer, som kommer inn på holdninger, men ikke har det som hovedfokus.
- Kunnskapsopsummeringer
- Teoretiske artikler
- Evalueringer av lokale tiltak
- Juridiske kasusstudier
- Statistikk over anmeldelser av hatkriminalitet
- Masteroppgaver, bacheloroppgaver og studentoppgaver

Litteratursøk

Informasjonsspesialist Mikaela Aamodt utarbeidet en søkestrategi i samarbeid med prosjektgruppa.¹ Alle søk er gjort av Mikaela Aamodt, Gaute Rygh og Kjersti Høimyr Almenningen. Vi søkte i følgende databaser:

- Web og Science
- Nora
- Idunn
- Bufdirs nettbibliotek

Vi har også søkt etter publikasjoner gjennom litteraturlister, og på nettsidene til FFO, SAFO og Unge funksjonshemmede.

Alle søk er gjort i perioden mars-mai 2022. Søkene i NORA og i Nettbiblioteket ved Bufdir har ikke blitt avgrenset til siste ti år, ettersom denne funksjon ikke finnes i databasene. Derfor har publikasjoner som var eldre enn 10 år (eldre enn 2012) blitt ekskludert ved en første gjennomgang av referansene. Søk i Idunn ble gjort med fritekstord søkt i «hvor som helst», noe som omfatter tittel, forfatter, nøkkelord, sammendrag og tilknytninger. Når det gjelder publikasjoner fra interesseorganisasjonene, identifiserte vi disse på samtlige nettsider under «publikasjoner».

¹ Se vedlegg 1 for søkestrategi

Der det var mulig, er søkene avgrenset til artikler, tidsskrifts- eller forskningsartikler, rapporter, doktorgradsavhandlinger, arbeidsnotatet, bøker og «annet». Dette gjelder kun for søk i Nora og Idunn.

Utvelging av studier

To prosjektmedarbeidere har, i samarbeid, gjort vurderinger («screening») av titler og sammendrag fra litteratursøket opp mot inklusjons- og eksklusjonskriteriene. Publikasjoner som ble vurdert å være relevante, ble i neste runde lest gjennom i fulltekst. Uenighet om vurderinger av fulltekster ble løst ved diskusjon. Referansene fra litteratursøkene ble hentet ut manuelt og systematisert i Microsoft Excel.

Kartlegging av kunnskapsgrunnlaget

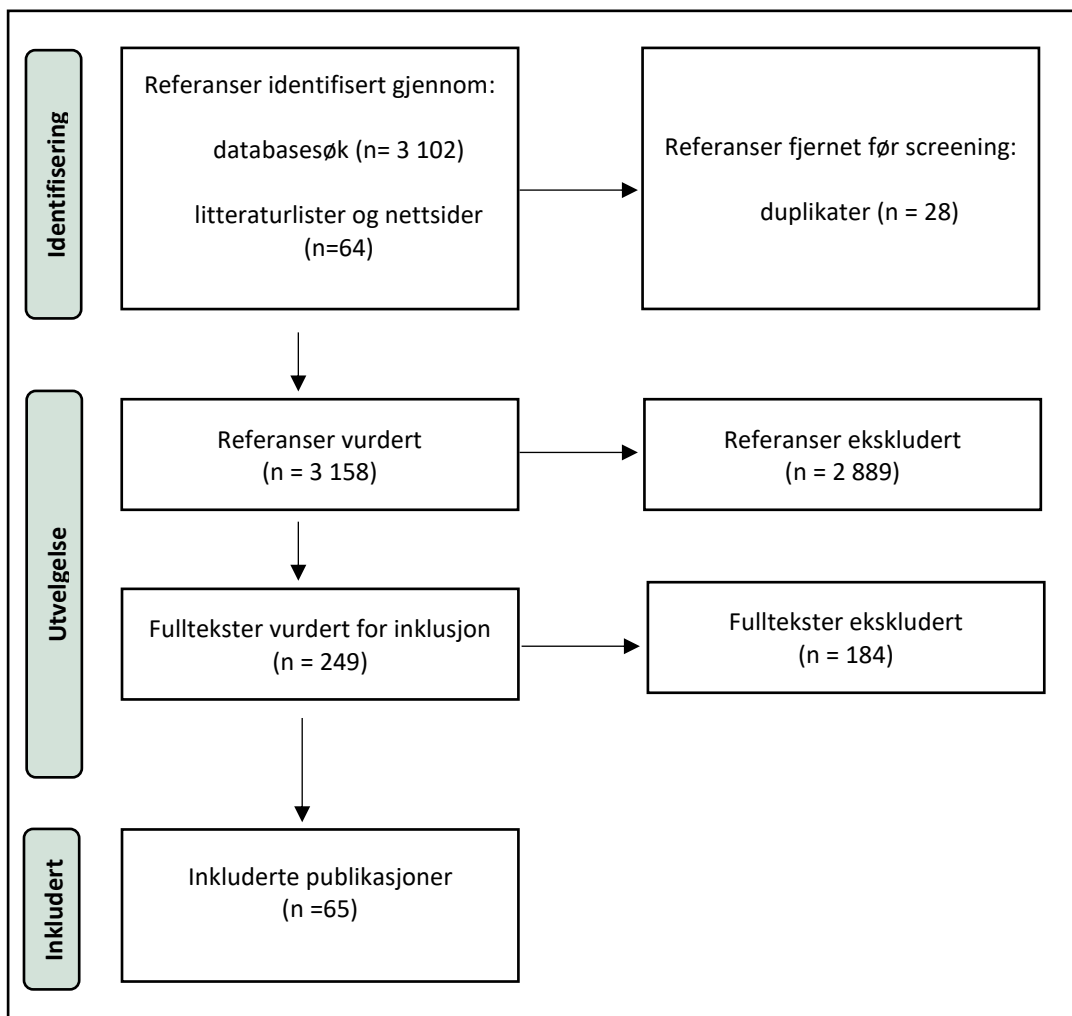
Vi har sortert publikasjonene i følgende kategorier, i tråd med oversiktens tematiske områder: utdanning (1), arbeid og sysselsetting (2) og kulturliv (3). I tillegg har vi sortert publikasjoner under det vi omtaler som generelle studier av holdninger. Disse studiene omhandler bl.a. befolkningens holdninger til personer med funksjonsnedsettelse. Resultatene presenteres i form av tekst og tabeller.

3. Resultater

Resultater av litteratursøket

Totalt 3 158 referanser ble vurdert basert på tittel og sammendrag (abstract). Av disse ble 249 fulltekster vurdert relevante for videre gjennomgang. Etter fulltekstsvurdering ble 62 publikasjoner vurdert til å oppfylle inklusjonskriteriene.

Figur 2.1 Oversikt over utvelgelsesprosessen

Beskrivelse av inkluderte studier

I det følgende beskriver vi de 65 inkluderte publikasjonene, sortert i følgende kategorier: generelle studier av holdninger, utdanning, arbeid og sysselsetting, og kulturliv. Publikasjonene er også presentert i tabeller med informasjon om forfatter, år, studiedesign, utvalg og formål. I tabellene oppgir vi også det vi omtaler som referanse, som viser til de inkluderte publikasjonene slik de er presentert i vedlegg 2. Vi gjør oppmerksom på at enkelte av publikasjonene kan ha (delvis) samme underliggende datamateriale. Vi refererer imidlertid til hver publikasjon som en studie.

Generelle studier av holdninger

Vi inkluderte i alt 11 studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse på et overordnet nivå. Av disse er det fire som har undersøkt befolkningens holdninger, mens syv studier har undersøkt erfaringer med negative ytringer blant personer med funksjonsnedsettelse. Ni av studiene har benyttet kvantitative metoder, mens to studier har brukt kvalitativ metode.

Studier av befolkningens holdninger til personer med funksjonsnedsettelse

Tyldum (2019) har undersøkt befolkningens holdninger til likestilling, diskriminering og hatprat på tvers av diskrimineringsgrunnlagene i Ligestillings- og diskrimineringsloven. Personer med funksjonsnedsettelse er blant gruppene som færrest tror blir utsatt for omfattende diskriminering og hatefulle ytringer. Mens 15 prosent mener at personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for omfattende diskriminering, oppgir seks prosent at de tror at gruppen blir utsatt for hatprat. Det er imidlertid forskjeller etter type funksjonsnedsettelse. Mens henholdsvis fem og seks prosent tror at personer med nedsatt hørsel eller nedsatt syn blir utsatt for omfattende diskriminering, er tallene høyere for psykisk syke, uføre og utviklingshemmede (14-16 prosent). Liknende tendenser finner en for hatprat. Mellom én og to prosent tror at personer med nedsatt syn eller nedsatt hørsel blir utsatt for hatprat, mens mellom syv og ti prosent tror at psykisk syke, uføre og utviklingshemmede blir utsatt for dette. Selv om det er få som tror at personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for omfattende diskriminering, finner Tyldum (2019) at det er stor oppslutning om arbeidet for å hindre diskriminering av gruppen, og at viljen til å sanksjonere ved diskriminering er betydeligere høyere for personer med funksjonsnedsettelse enn for andre.

I Tyldums (2019) studie er også spørsmål knyttet til «sosial avstand» inkludert for å måle holdninger. På spørsmål om hvorvidt det hadde vært greit om et nært familiemedlem giftet seg med en person med funksjonsnedsettelse, svarer fire prosent at dette ikke hadde vært greit. Samme andel svarer at det ikke hadde vært greit å ha en statsminister med funksjonsnedsettelse. Videre svarer kun én prosent at det ikke hadde vært greit å ha en nabo med funksjonsnedsettelse, mens 51 prosent mener det ikke hadde vært greit å ha «psykisk ustabile mennesker» som naboer.

I en kartlegging av status for ytringsfriheten i Norge, finner Staksrud et al. (2014) at befolkningen har lav toleranse for mobbing av, og hatefulle ytringer om, personer med funksjonsnedsettelse. 87 prosent mener at dette ikke bør tolereres på noen arenaer. Til sammenlikning svarer 59 prosent at hatefulle ytringer om enkeltpersoner som er i en maktposisjon ikke bør tolereres på noen arenaer. Mellom to og fem prosent mener at hatefulle ytringer mot personer med funksjonsnedsettelse kan aksepteres på enkelte arenaer. Mens menn generelt er mer tolerante for kontroversielle ytringer

enn kvinner, er kjønnsforskjellene mindre når det gjelder aksept for hatefulle ytringer om personer med funksjonsnedsettelse.

Øistad og Veledar (2021) har undersøkt norske Facebook-brukeres holdninger til ytringsfrihet på sosiale medier, erfaringer med hatefulle ytringer på Facebook, og hvordan hatefulle ytringer påvirker debatt deltakelse. Mens 23 prosent er helt eller delvis enig i påstanden om at personer med funksjonsnedsettelse trakasseres oftere når de ytrer seg offentlig, oppgir 20 prosent det samme for henholdsvis menn og eldre. Tallene er høyere når det gjelder politisk aktive personer (65 prosent), etniske og religiøse minoriteter (42-3 prosent), kvinner (41 prosent), seksuelle minoriteter (37 prosent) og yngre mennesker (27 prosent). Personer med funksjonsnedsettelse er blant gruppene som flest svarer at de ikke vet om blir trakassert oftere enn andre (20 prosent).

Blåka (2012) har undersøkt utviklingen i befolkningens holdninger til psykisk helse og psykisk sykdom i perioden 2007-2012. Respondentene i undersøkelsen har svart på en rekke påstander om psykiske lidelser. Et overordnet funn er at holdningene har holdt seg relativt stabile gjennom perioden. Videre viser studien at høyt utdannede har mindre stigmatiserende holdninger enn lavt utdannede, og at personer som har lite eller ingen kjennskap til psykisk sykdom har en større tendens til å stigmatisere enn de som har slik kjennskap. Videre finner Blåka (2012) kjønnsforskjeller i holdninger til personer med psykiske lidelser, ved at menn har mer stigmatiserende holdninger enn kvinner.

Tabell 1: Studier av befolkningens holdninger til personer med funksjonsnedsettelse (n=4)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Blåka, 2012 [9]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	(n=1 206)	Undersøke befolkningens holdninger til personer med psykiske lidelser
Staksrud et al., 2014 [51]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	(n=1 500)	Undersøke befolkningens holdninger til ytringsfrihet
Tyldum, 2019 [54]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	(n=4 443)	Undersøke befolkningens holdninger til likestilling, diskriminering og hatprat
Øistad og Veledar, 2021 [62]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	(n=2 031)	Undersøke norske Facebook-brukeres holdninger til ytringsfrihet på sosiale medier, erfaringer med hatefulle ytringer på Facebook og hvordan hatefulle ytringer påvirker deres debatt deltakelse

Studier av erfaringer med negative ytringer blant personer med funksjonsnedsettelse

Vi inkluderte syv studier som har undersøkt erfaringer med hatytringer eller andre negative ytringer blant personer med funksjonsnedsettelse (tabell 2). I tillegg viser vi til funn fra Øistad og Veledar (2021), som også er omtalt over.

Olsen et al. (2016) har undersøkt erfaringer med hatytringer blant personer med funksjonsnedsettelse. 32 prosent av respondentene oppgir at de har blitt utsatt for hatytringer, 38 prosent oppgir at de har opplevd én eller flere former for krenkende ytringer, mens 41 prosent oppgir at de har erfart én eller flere former for ubehagelige opplevelser. 59 prosent av respondentene oppgir at de ikke har vært utsatt for noen former for ubehagelige opplevelser.

Når det gjelder hvilke arenaer respondentene har opplevd krenkende ytringer på, viser et flertall av respondentene i Olsen et al. (2016) til offentlige rom, som butikker, utesteder og parker, og på offentlig transport og i skolen. Et flertall av respondentene oppgir at avsenderen av de krenkende ytringene eller hatytringene er voksne, og mer enn halvparten oppgir at de kjenner vedkommende. Blant de som har erfart hatytringer, oppgir om lag en fjerdedel at de også har erfart krenkende ytringer og hatytringer på grunn av kjønn, hudfarge, etnisk bakgrunn, religion, livssyn eller seksuell identitet. Respondentene i undersøkelsen ble imidlertid rekruttert gjennom interesseorganisasjoner, og kan dermed ikke generaliseres til gruppen personer med funksjonsnedsettelse som helhet.

I Øistad og Veledars (2021) undersøkelse av hatefulle ytringer på nett, har respondentene også fått spørsmål om de har opplevd hatefulle ytringer rettet mot seg selv på Facebook. 34 prosent oppgir at de har opplevd dette, og av disse oppgir 9 prosent at den siste kommentaren de mottok handlet om funksjonsevne. Kjønnforskjellene her er små. Når det gjelder alder, er det betydelig flere i de yngre aldersgruppene som oppgir at de har opplevd hatefulle kommentarer, uavhengig av diskrimineringsgrunnlag. Forskjellene mellom de yngre og de eldre er størst for etnisitet, hudfarge, kjønn og funksjonsevne. 16 prosent av respondentene i alderen 18-34 år oppgir at den siste hatefulle kommentaren de mottok handlet om funksjonsevne, mens dette gjaldt for 8 prosent av 34-54-åringene og 6 prosent av dem som er 55 år eller eldre.

Fladmoe et al. (2019) har undersøkt erfaringer med hatefulle ytringer blant lhbt-personer, men har også inkludert personer med funksjonsnedsettelse og andre minoritetsgrupper. Studien finner bl.a. at personer *med varig* funksjonsnedsettelse svarer oftere enn personer *uten varig* funksjonsnedsettelse at de er utsatt for hatytringer, uavhengig av om funksjonsnedsettelsen er synlig eller ikke. Videre finner studien at tilhørighet til flere minoritetsgrupper gir en økt sannsynlighet for å bli utsatt for hatytringer. Blant lhbt-personer med synlig og ikke synlig funksjonsnedsettelse, oppgir henholdsvis 22 og 25 prosent at de har mottatt hatytringer rettet mot grunnlag som er vernet i straffelovens § 185. Til sammenlikning oppgir 7 og 5 prosent av personer med synlig og ikke synlig funksjonsnedsettelse i den øvrige befolkningen det samme.

Gjennom kvalitative intervju, har Grønningsæter og Haualand (2012) undersøkt levekår og erfaringer med diskriminering blant lhbt-personer med funksjonsnedsettelse. Informantenes fortellinger handler både om (positiv) støtte, avvising og usynliggjøring på ulike arenaer (familie og nettverk, arbeidsliv, organisasjonsliv og hjelpeapparat). Informantene forteller også om erfaringer med diskriminering på disse arenaene. Noen opplever sin doble minoritetsstatus som

uproblematisk, mens andre opplever utstøting og hindre. Noen av informantene forteller at de kjemper for å bli sett, mens andre opplever at de blir oppfattet på måter som bidrar til negativ oppmerksomhet.

I en undersøkelse om det digitale hverdagslivet til ungdom med funksjonsnedsettelse, finner Maisah et al. (2019) at et fåtall av respondentene både med og uten funksjonsnedsettelse oppgir at de har opplevd mobbing, trusler eller utestengning på internett. Respondentene med funksjonsnedsettelse oppgir noe høyere tall for mobbing, trusler og å bli utestengt. Utvalget er imidlertid ikke representativt, og kan dermed ikke generaliseres.

Melbøe et al. (2016) har, gjennom kvalitative intervjuer, undersøkt situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse. Informantene i studien forteller hvordan de har blitt mobbet på grunn av funksjonsnedsettelsen, mens andre opplever at de har blitt mobbet primært på grunn av sin samiske bakgrunn. Andre forteller at de har blitt mobbet både på grunn av sin samiske bakgrunn og sin funksjonsnedsettelse.

Studien til Gjertsen et al. (2017) finner at personer med utviklingshemming er mer utsatt for mobbing enn befolkningen generelt. Over en tredjedel av respondentene oppgir at andre har sagt stygge ting til dem og ertet dem. 17 prosent svarer at noen har truet med å skade dem, og 14 prosent oppgir at noen har skadet dem. Mens 29 prosent av respondentene uten samisk bakgrunn oppgir at noen har ertet dem, svarer nesten halvparten av respondentene med samisk bakgrunn det samme. Om lag en av fem oppgir at de den siste tida har vært redd for å bli slått eller plaget når de går ut alene der de bor (30 prosent kvinner, 16 prosent menn). Omtrent dobbelt så stor andel av respondentene med samisk bakgrunn (33 prosent) oppgir dette sammenliknet med de uten samisk bakgrunn (17 prosent). Videre finner studien at samiske kvinner med utviklingshemming ser ut til å være mer utsatt for mobbing og for vold enn samiske menn med utviklingshemming.

Gjertsen (2019) finner at mobbing er en av flere faktorer som øker risikoen for dårlig psykisk helse blant personer med intellektuelle funksjonsnedsettelse og samisk bakgrunn. Videre finner studien at det å ha samisk tilhørighet bidrar til at personer med intellektuelle funksjonsnedsettelse er mer utsatte.

Tabell 2: Studier av erfaringer med negative ytringer blant personer med funksjonsnedsettelse (n=7)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Fladmoe et al., 2019 [20]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Lhbt-personer (n=409) Øvrig befolkning (n=1315)	Kartlegge erfaringer med hatytringer og hets blant lhbt- personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen
Gjertsen et al., 2017 [24]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med utviklingshemming i samiske områder (n=93)	Kartlegge levekår blant personer med utviklingshemming i samiske områder
Gjertsen et al., 2019 [25]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med utviklingshemming i samiske områder (n=93)	Undersøke hvorvidt mobbing er en risikofaktor for dårlig psykisk helse blant personer med utviklingshemming og samisk bakgrunn
Grønningsæter og Hauland, 2012 [28]	Kvalitativ metode, intervju	Lhbt-personer med funksjonsnedsettelse	Undersøke levekår og erfaringer med diskriminering blant lhbt- personer med funksjonsnedsettelse
Mainsah et al., 2019 [41]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med funksjonsnedsettelse (n=481) Personer uten funksjonsnedsettelse (n=154)	Hvilken betydning IKT spiller for hverdagslivet og digital deltakelse for ungdom som har funksjonsnedsettelse
Melbøe et al., 2016 [42]	Kvalitativ metode, intervjuer	Samer med funksjonsnedsettelse (n=31)	Øke forståelsen for situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse
Olsen et al., 2016 [45]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med funksjonsnedsettelse (n=947) Personer med kognitiv funksjonsnedsettelse (n=100)	Undersøke erfaringer med hatytringer og andre negative ytringer blant personer med funksjonsnedsettelse

Utdanning

Vi har inkludert i alt 23 studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse i utdanningsinstitusjoner. I tillegg refererer vi til én tidligere omtalt studie, Tyldum (2019), som kommer inn på denne tematikken, men som ikke har det som et hovedfokus.

Vi har inndelt studiene om utdanning i følgende kategorier: erfaringer med negative holdninger blant elever og studenter med funksjonsnedsettelse (n=5), lave forventninger til barn med funksjonsnedsettelse (n=6), holdninger til tilrettelegging (n=6), studier av holdninger til personer med mindre synlige funksjonsnedsettelse og tilrettelegging (n=4), og framstillinger av personer med funksjonsnedsettelse i lærebøker (n=2). Åtte av studiene har benyttet kvantitativ metode, 12 har brukt kvalitative metoder og tre har benyttet blandet metode.

Studier av erfaringer med negative holdninger blant elever og studenter med funksjonsnedsettelse

Vi har inkludert fem studier og undersøkelser som omhandler erfaringer med negative holdninger blant elever og studenter med funksjonsnedsettelse i skole- eller utdanningshverdagen (tabell 3).

I en spørreundersøkelse fra Unge funksjonshemmede (2020) rapporterer totalt 66 prosent av elever med funksjonsnedsettelse at de opplevde ubehagelige hendelser på skolen jevnlig. I disse 66 prosentene inngår 35 prosent som oppgir å ha opplevd ubehagelige hendelser flere ganger i uken, 20 prosent som hadde opplevd slike hendelser to-tre ganger i måneden, og rundt 11 prosent som opplevde det ca. en gang i uken. Slike ubehagelige hendelser var mer vanlig på barneskolen og ungdomsskolen der 79 prosent rapporterte om slike hendelser, mens 41 prosent rapporterte om det på videregående skole. Av alle respondentene, oppgir rundt 90 prosent at hendelsene skjedde på grunn av funksjonsnedsettelsen deres. I 87 prosent av tilfellene var det andre elever i deres klasse som var ansvarlig for hendelsen, mens det i 67 prosent av tilfellene rapporteres å være elever som gikk i andre klasser. 28 prosent rapporterer at lærer i egen klasse var ansvarlig for den ubehagelige hendelsen, mens 17 prosent oppgir at andre lærere eller ansatte på skolen var ansvarlige.

I en undersøkelse fra Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO, 2021a) svarte respondentene på om de opplevde at lærerne i videregående skole har eller hadde fordommer mot deres funksjonsnedsettelse. Her svarer 45 prosent helt eller delvis enig, mens 37 prosent sier de er delvis eller helt uenig i påstanden. I samme undersøkelse ble respondentene spurt om de ble møtt med mye forståelse for sin funksjonsnedsettelse fra lærere på videregående. På dette spørsmålet sier 41 prosent seg helt eller delvis uenig. Hverken undersøkelsen til Unge funksjonshemmede (2020) og FFO (2021a) kan generaliseres til befolkningen fordi utvalget ikke er representativt.

I en analyse av data fra studiebarometeret har Proba (2018) undersøkt hvorvidt personer med funksjonsnedsettelse blir møtt med fordommer og/eller negative holdninger fra ansatte i høyere utdanning og fra studenter. Av respondentene i utvalget oppgir 19 prosent av studenter med funksjonsnedsettelse at de har blitt utsatt for fordommer og/eller negative holdninger fra ansatte. Det er imidlertid noe variasjon etter type funksjonsnedsettelse. Personer med kognitive vansker og personer med ME/kronisk utmattelse skiller seg ut ved at henholdsvis 34 prosent og 29 prosent oppgir at de har hatt slike opplevelser. Når det gjelder fordommer og/eller negative holdninger fra andre studenter, oppgir totalt 17 prosent av personer med funksjonsnedsettelse at de har opplevd

dette. Studenter med kronisk hodepine, muskel- og skjelettsykdom og asperger oppgir å ha opplevd dette i større grad enn andre studenter med funksjonsnedsettelse. Personer med ME/kronisk utmattelse, fysiske funksjonsnedsettelse og synshemmede skilte seg ut ved å ha en lavere andel enn andre grupper som opplevde fordommer og /eller negative holdninger fra andre studenter. Ettersom det er få respondenter i de ulike gruppene av funksjonsnedsettelse, kan ikke resultatene i denne undersøkelsen generaliseres.

Finnvold (2013) har undersøkt skolesituasjonen til barn med fysiske funksjonsnedsettelse, slik foreldrene deres vurderer den. Om lag en tredjedel av respondentene oppgir at barnet deres er blitt mobbet på skolen på grunn av sin funksjonsnedsettelse. Foreldre som bor i kommuner med høyt gjennomsnittlig utdanningsnivå oppgir noe sjeldnere at barnet deres er utsatt for mobbing. Videre tyder analysene på at det er en sammenheng mellom integrasjon i klassen og mobbing. Foreldre til barn som går i spesialskoler oppgir i mindre grad at deres barn er blitt mobbet, sammenliknet med foreldre til barn som deler tiden mellom ordinær klasseromsundervisning og spesialundervisning.

Myrebøe (2021) har undersøkt læreres erfaringer med elevers bruk av stereotypier og fordomsuttrykk i klasserommet, bl.a. nedsettende ytringer knyttet til funksjonsnedsettelse. På den ene siden beskriver informantene en forståelse for at elevenes ytringer ikke nødvendigvis uttrykker fordomsfulle holdninger eller negative intensjoner. På den andre siden uttrykker de et ubehag og en usikkerhet, siden ytringene er knyttet til rasistiske og diskriminerende praksiser og tradisjoner, og slik innebærer krenkelser av elever som er tilhører sårbare grupper.

Tabell 3: Studier av erfaringer med negative holdninger blant elever og studenter med funksjonsnedsettelse (n=5)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Finnvold, 2013 [17]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Foreldre til barn med fysiske funksjonsnedsettelse (n=491)	Undersøke hvilke faktorer som påvirker inkludering av personer med med fysiske funksjonsnedsettelse i skole og arbeidsliv.
Funksjonshemmedes fellesorganisasjon, 2021a [21]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med funksjonsnedsettelse (n=90)	Undersøke erfaringer med videregående skole og overgangen til arbeid
Myrebøe, 2021 [43]	Kvalitativ metode, intervjuer	Lærere i ungdomsskole og i videregående skole [n=20]	Undersøke læreres erfaringer med elevers bruk av stereotypier og fordomsuttrykk i klasserommet
Proba, 2018 [48]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning (n=723)	Kartlegge barrierer i høyere utdanning
Unge funksjonshemmede, 2020 [59]	Blandet metode, spørreundersøkelse og kvalitative intervjuer	Personer med funksjonsnedsettelse (n=111) Personer med funksjonsnedsettelse (n=6) Ansatte ved skoler (n=9)	Undersøke erfaringer med mobbing og hatprat i skolen

Studier som rapporterer om lave forventninger til barn med funksjonsnedsettelse

Vi identifiserte seks studier som rapporterer om lave forventninger til barn med funksjonsnedsettelse (tabell 4).

I en større undersøkelse har Tyldum (2019) bedt respondenter ta stilling til følgende påstand: «Barn med funksjonshemminger bør få slippe å få karakterer og tilsvarende krav på skolen». Her svarer 39 prosent at de er helt uenige og 36 prosent av de er litt uenige, mens 19 prosent sier de er litt enige og 5 prosent er helt enige. Tyldum (2019) mener at svarene gir en indikasjon på om barn med funksjonsnedsettelser anses å kunne fungere på lik linje med andre barn, eller om man ser for seg at de vil ha behov for særbehandling, noe som eventuelt kan føre til utenforskap på lengre sikt.

Finnvold (2017) har undersøkt hvilke forventninger foreldre til barn med funksjonsnedsettelse har til barnas utdanningsmuligheter. Et hovedfunn er at jo mer barnet er adskilt fra ordinær klasseromsundervisning, jo lavere er foreldrenes forventninger til barnas utdanningsutsikter. Andre faktorer som også har innvirkning på foreldres forventninger, er hvordan de vurderer barnas skoleprestasjoner, i tillegg til alvorlighetsgraden av barnets funksjonsnedsettelse. Foreldrenes forventninger er også påvirket av inntekt og utdanningsnivå.

Finnvold og Dokken (2021) finner at inkludering i klasseromsundervisning har betydning for foreldres forventninger til hvor lang utdanning deres barn vil kunne få. I tillegg ser mors utdanningsnivå og barnets funksjonsnivå ut til å ha betydning.

Asbjørnslett et al. (2014) finner at barn med funksjonsnedsettelse er bevisst på at andre personer har lave forventninger til dem, og at det ofte blir brukt som en grunn til å ekskludere dem fra forskjellige aktiviteter. Barna i studien uttrykker at de er klar over at de blir ekskludert fordi folk forventer at de ikke vil være i stand til å delta som de andre. De forsøker å tilpasse seg ved å vise til at funksjonsnedsettelsen deres ikke er så hemmende som personalet i skolen antar at den er. Asbjørnslett et al. (2013) finner at barn med funksjonsnedsettelse insisterer på å ha like mye lekser som andre barn og at de finner egne strategier for å sørge for at de kan være med på idrett på sine egne premisser.

Foreldrene til barn med utviklingshemming i studien til Gustavsson et al. (2021), opplever at skolen ofte setter lave mål for barna deres, og at det ikke alltid utarbeides individuelle læringsplaner. Et eksempel som trekkes frem er at en elev hadde fått satt som mål i svømming at han skulle lære å flyte til tross for at han var en erfaren svømmer. Gjennom en spørreundersøkelse til skolene, er det stilt spørsmål om i hvilken grad de prioriterer sosial kompetanse, grunnleggende ferdigheter, eller fagkunnskap i undervisningen til elever med utviklingshemming/intellektuell funksjonsnedsettelse. Studien finner at 67 prosent er helt enig, og 30 prosent er delvis enig i at det er viktig å prioritere sosial kompetanse, mens 30 prosent oppgir at de er helt enig i at det er viktig å prioritere faglig kunnskap. Når det gjelder ambisjoner for yrkesdeltakelse, oppgir mer enn 2/3 av foreldre at yrkesdeltakelse med tilrettelegging var mulig for deres barn. Dette gjelder, ifølge foreldre, kun 1/3 av lærerne.

I en studie av samarbeidet mellom skole og foreldre når det gjelder deltakelse i kroppsøvningsfaget på skolen, finner Wilhelmsen og Sørensen (2018) at foreldre til barn med funksjonsnedsettelser

opplever at skolen ofte påpekte *begrensninger* i hva barnet kunne få til, mens foreldrene selv i større grad var opptatt av hva barnet kunne få til.

Tabell 4: Studier som rapporterer om lave forventninger til barn med funksjonsnedsettelse (n=6)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Asbjørnslett et al., 2013 [3]	Kvalitativ metode, semistrukturerte intervjuer	Barn med funksjonsnedsettelse (n=15) og deres foreldre (n=ikke oppgitt)	Undersøke hvordan barn med funksjonsnedsettelse navigerer det å bli oppfattet som et barn med funksjonsnedsettelse i skolehverdagen
Asbjørnslett et al., 2014 [4]	Kvalitativ metode, semistrukturerte intervjuer	Barn med funksjonsnedsettelse (n=15)	Undersøke hvordan barn med funksjonsnedsettelse opplever skolehverdagen
Finnvold, 2017 [18]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Foreldre til barn med fysiske funksjonsnedsettelse (n=491)	Undersøke hvilke forventninger foreldre til barn med funksjonsnedsettelse har til barnas utdanningsmuligheter
Finnvold og Dokken, 2021 [19]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Foreldre til barn med fysiske funksjonsnedsettelse (n=505)	Kartlegge sosial og digital deltakelse blant barn og unge med fysiske funksjonsnedsettelse
Gustavsson et al., 2021 [29]	Kvalitativ metode, intervjuer	Foreldre til barn med utviklingshemming (n=ikke oppgitt) Representanter fra skoler (n=ikke oppgitt)	Undersøke forventninger til barn med utviklingshemming
Wilhelmsen og Sørensen, 2018 [61]	Kvalitativ metode, semistrukturert intervju (n=25)	Foreldre til barn med funksjonsnedsettelse (n=26)	Undersøke hvordan foreldre opplever samarbeidet med skolene når det gjelder kroppsøving

Studier av holdninger til tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse

Vi identifiserte seks studier om holdninger til tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse (tabell 5).

Cameron (2017) har undersøkt forholdet mellom studenters erfaringer fra lærerutdanningen og deres holdninger til å planlegge og tilpasse undervisningen for barn med lærevansker/funksjonsnedsettelse i inkluderende klasserom. Et hovedfunn er at kurs i spesialpedagogikk kan ha en positiv innvirkning på holdninger til og intensjoner om å inkludere elever med funksjonsnedsettelse i undervisningen. De som hadde tatt ett års valgfag i spesialpedagogikk, hadde høyere rangeringer på holdninger og intensjoner om å tilpasse undervisningen i framtidig praksis enn andre studenter. Når det gjaldt vurdering av egne ferdigheter til å gjennomføre en inkluderende undervisning, lå ikke studentene med kurs i spesialpedagogikk høyere enn andre på samme utdanningstrinn.

Haugen (2020) har undersøkt holdninger til barn med særskilte behov blant studenter i barnehagelærerutdanningen, både ved oppstart av studiet og igjen ved avsluttende eksamen. Studien finner at barnehagelærerstudentene gjennomgående får mer positive holdninger i løpet av studietiden.

I en undersøkelse fra Unge funksjonshemmede (2019) ble ansatte ved folkehøgskoler spurt om hvordan de tilnærmet seg det å få studenter med funksjonsnedsettelse til skolen. De fleste var skeptiske til å installere hjelpemidler og annet i forkant, og skolene oppga at de ikke hadde ressurser til å oppgradere bygg slik at de ble universelt utformet. Derimot oppga 67 prosent av folkehøgskolene at de i stor grad eller svært stor grad er fleksible i sin tilrettelegging. I intervjuer med personer med funksjonsnedsettelse som hadde gått på folkehøgskole ble dette støttet av de fleste respondentene, og av tolv respondenter var alle, bortsett fra én, fornøyd med måten folkehøgskolen de gikk på hadde respondert på ønskene deres om tilrettelegging.

Langørgen et al. (2018) har undersøkt hvilke erfaringer lærere og praksisveiledere i høyere utdanning innenfor helse, sosialt arbeid og undervisning, har med tilrettelegging av utdanningen for studenter med funksjonsnedsettelse. I disse profesjonsutdanningene kan praksisperiodene utgjøre en ekstra barriere for studenter som har behov for tilpasninger. Lærere og praksisveiledere uttrykker en ambivalens når det gjelder å jobbe med studenter med funksjonsnedsettelse. På den ene siden er de positive til idealene om inkludering, og uttrykker et ønske om å hjelpe studenter med funksjonsnedsettelse gjennom utdanningen fram mot et yrkesliv. Samtidig føler lærerne og praksisveilederne et ansvar for å vurdere studentens evne til å utføre den aktuelle profesjonen på en god måte. Noen av informantene legger vekt på at utdanningen er krevende både for studenten selv og for samfunnet, samtidig som de uttrykker usikkerhet på om studentene vil klare å delta i yrkeslivet etter endt utdanning.

Langørgen og Magnus (2018) rapporterer i sin studie av studenter med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning, at studenter gjennomgående opplever at de ikke får hjelp og tilrettelegging i studiene. Studentene rapporterte at når de ikke fikk den hjelpen de spurte etter, så kompenserte de for funksjonsnedsettelsen ved å arbeide ekstra hardt.

Svendby (2013) har undersøkt hvilke erfaringer barn og unge med sjeldne diagnoser (fysiske funksjonsnedsettelse) har med kroppsvingsfaget. Flere av informantene forteller om opplevelser

av at kroppsøvingen ikke var planlagt med tanke på dem, og at de ofte ble ekskludert når de ikke kunne gjøre de aktivitetene som lærerne hadde lagt opp til. Barna opplevde at det var de som var «problemet» når deltakelse i faget var vanskelig eller ikke mulig.

Tabell 5: Studier av holdninger til tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse (n=6)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Cameron, 2017 [11]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Lærerstudenter (n=152)	Undersøke holdninger til å planlegge og tilpasse undervisningen for barn med lærevansker/ funksjonsnedsettelse i inkluderende klasserom
Haugen, 2020 [32]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Barnehagelærerstudenter (n=81)	Holdninger til inkludering av barn med særskilte behov
Langørgeren et al., 2018 [38]	Kvalitativ metode, fokusgrupper (n=5)	Lærere (n=13) og praksiskoordinatorer (n=8)	Undersøke hvilke erfaringer lærere og praksisveiledere i høyere utdanning har med tilrettelegging av utdanningen for studenter med funksjonsnedsettelse
Langørgeren og Magnus, 2018 [39]	Kvalitativ metode, semistrukturerte intervjuer	Personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning (n=14)	Undersøke erfaringer blant studenter med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning
Svendby, 2013 [53]	Kvalitativ metode, semistrukturerte intervjuer	Barn og unge med sjeldne diagnoser (n=10), foreldre til barn med sjeldne diagnoser (n=16), kroppsøvingslærere (n=6)	Undersøke hvilke erfaringer barn og unge med sjeldne diagnoser har med kroppsøvingsfaget
Unge funksjonshemmede, 2019 [58]	Blandet metode, spørreundersøkelse og kvalitative intervjuer	Folkehøgskoler sin studieadministrasjon (n=64), personer med funksjonsnedsettelse (n=12) og ansatte ved folkehøgskoler (n=6)	Hvordan opphold på folkehøgskole oppleves for personer med funksjonsnedsettelse

Studier av holdninger til personer med mindre synlige funksjonsnedsettelse og tilrettelegging

Vi har inkludert fire studier som rapporterer om hvordan holdninger til personer med mindre synlige funksjonsnedsettelse, påvirker tilrettelegging og annen type støtte (tabell 6).

Hatlestad og Olsvik (2014) har undersøkt hvordan elever med funksjonsnedsettelse og rådgivere i videregående skole i Hedmark og Oppland vurderer tilrettelegging, rådgiving og muligheter for høyere utdanning. Informantene forteller at det særlig er vanskelig å få tilrettelegging hvis en har en lite synlig diagnose. I noen tilfeller hadde de opplevd å få mer tilrettelegging for mindre skader, som et brukket bein, enn for sin kroniske lidelse.

I en undersøkelse fra Unge funksjonshemmede (2012) av hvordan personer med usynlig funksjonsnedsettelse opplever tilrettelegging i høyere utdanning, forteller 27 prosent at de ikke spør om tilrettelegging fordi de er redde for å ikke bli trodd på sitt tilretteleggingsbehov. 51 prosent sier at holdningene hos forelesere varierer, mens 17 prosent sier at de har gode erfaringer og 15 prosent sier at de har dårlige erfaringer.

Bredahl (2013) har undersøkt erfaringer med deltakelse i fysisk aktivitet blant voksne med fysiske funksjonsnedsettelse. Informantene forteller særlig om negative erfaringer i forbindelse med kroppsøving på skolen. De negative erfaringene handler om det å ikke bli inkludert, å mislykkes, og å ikke bli lyttet til. Det er særlig informantene med minst synlige funksjonsnedsettelse som forteller om negative opplevelser. Disse informantene opplevde også ofte at de ikke ble lyttet til, noe som blant annet bidro til at de ble tvunget til å delta i aktiviteter som de ikke hadde forutsetninger for å delta i på lik linje med andre. I slike situasjoner opplevde disse personene at de mislyktes og ble ydmyket. Flere rapporterte også at selv om det var åpenbart at det var funksjonsnedsettelsen som gjorde at de ikke kunne utføre visse aktiviteter på lik linje med andre, så fikk de likevel dårligere karakterer i kroppsøving på grunn av dette.

Grue og Finnvold (2014) har undersøkt hvordan saksbehandlere i NAV ser på det at unge med funksjonsnedsettelse kan få innvilget støtte til utdanning, som et kvalifiseringstiltak for deltakelse på arbeidsmarkedet. Unge som har betydelige funksjonsnedsettelse, kan falle innenfor kriteriene for støtte fra NAV. Flere av informantene i studien mener det er urimelig og urettferdig i forhold til annen ungdom, dersom unge med funksjonsnedsettelse skal få dekket sine utdanningskostnader av samfunnet. Informantene mener at denne gruppa ikke skal ha noen «særfordeler» selv om de har funksjonsnedsettelse. Funn fra studien tyder på at informantenes holdninger til det å gi utdanningsstøtte varierer, i noen tilfeller i betydelig grad. Ifølge Grue og Finnvold (2014) kan saksbehandlers egne holdninger påvirke vurderinger av søknader om utdanningsstøtte.

Tabell 6: Studier av holdninger til personer med mindre synlige funksjonsnedsettelse og tilrettelegging (n=4)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Bredahl, 2013 [10]	Kvalitativ metode, semistrukturerte intervjuer/livshistorie	Voksne med funksjonsnedsettelse (n=20)	Undersøke erfaringer med deltakelse i fysisk aktivitet blant voksne med fysiske funksjonsnedsettelse
Grue og Finnvold, 2014 [27]	Kvalitativ metode, intervjuer	Nav-veiledere (n=30)	Undersøke hvordan saksbehandlere i NAV ser på det at unge med funksjonsnedsettelse kan få innvilget støtte til utdanning
Hatlestad og Olsvik, 2014 [31]	Kvalitativ metode, individuelle intervju og gruppeintervju	Personer med funksjonsnedsettelse (n=10)	Undersøke hvordan elever med funksjonsnedsettelse og rådgivere i videregående skole vurderer tilrettelegging, rådgiving og muligheter for høyere utdanning.
Unge funksjonshemmede, 2012 [55]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med lite synlig/usynlig funksjonsnedsettelse (n=114)	Undersøke opplevelser blant personer med usynlig funksjonsnedsettelse når det gjelder tilrettelegging i høyere utdanning

Studier av framstilling av personer med funksjonsnedsettelse i lærebøker

Vi har inkludert to studier om framstillinger av personer med funksjonsnedsettelse i norske lærebøker.

Herrebrøden et al. (2021) har undersøkt 78 lærebøker for klassetrinn 5 til 10 i fagene norsk, KRLE, naturfag og samfunnsfag. I 42 bøker ble funksjonsevne nevnt, og av disse var det 21 portretter som så ble klassifisert i henhold til fem kriterier som i sum avgjorde om det ble regnet som en positiv eller negativ framstilling. De fem kriteriene omhandlet respekt for personer, om personen lykkes, om personen ble ansett å være «en av oss», om en framstiller mer av personen enn bare funksjonsnedsettelsen, og om personen representeres på en realistisk måte. I sum ble tolv av framstillingene regnet som negative og ni som positive.

I en oppfølgingsstudie har Jensen et al. (2021) intervjuet forfattere av lærebøker for å belyse hvorfor de ikke hadde inkludert portretter av personer med funksjonsnedsettelse i lærebøkene de hadde

bidratt til. De to vanligste forklaringene på hvorfor de ikke hadde inkludert personer med funksjonsnedsettelse var at de hadde glemt å tenke på det, og at det ikke stod spesifisert som et krav at det skulle være med. Noen skrev ikke om det fordi de mente det ikke fantes gode tekster om funksjonsnedsettelse, at det ikke var relevant for temaet de skrev om, eller fordi det var et sensitivt tema. Jensen et al. (2021) påpeker at kunnskap om funksjonsnedsettelse inngår i læreplanen.

Tabell 7: Studier av framstilling av personer med funksjonsnedsettelse i lærebøker (n=2)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Herrebrøden et al., 2021 [33]	Kvalitativ metode, innholdsanalyse	Lærebøker for klassetrinn 5 til 10 i fagene norsk, KRLE, naturfag og samfunnsfag (n=78)	Hvordan personer med funksjonsnedsettelse blir framstilt i lærebøker
Jensen et al., 2021 [34]	Kvalitativ metode, innholdsanalyse og intervjuer	Lærebøker for klassetrinn 5 til 10 i fagene norsk, KRLE, naturfag og samfunnsfag (n=78) Lærebokforfattere (n=24)	Forklaringer på manglende representasjon av personer med funksjonsnedsettelse i lærebøker

Arbeid og sysselsetting

Vi har identifisert i alt 29 studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor arbeid og sysselsetting. I tillegg refererer vi til to tidligere omtalte studier, Blåka (2012) og Tyldum (2019), som kommer inn på denne tematikken, men som ikke har det som et hovedfokus.

Et flertall av studiene (n=15) har benyttet kvalitative metoder, mens 10 av studiene har benyttet kvantitative metoder. I tillegg har fire studier brukt blandet metode. Vi har inndelt studiene om arbeid og sysselsetting i følgende kategorier: holdninger til personer med funksjonsnedsettelse (n=8), holdninger til inkluderingsdugnaden og IA-avtalen (n=5), holdninger til tilrettelegging på arbeidsplassen (n=3), diskriminering i ansettelsesprosesser (n=4) og erfaringer i møte med arbeidslivet (n=9).

Studier av befolkningens holdninger til personer med funksjonsnedsettelse

Tyldum (2019) finner at det er bred enighet i befolkningen om at personer med funksjonsnedsettelse bør kunne delta på arbeidsmarkedet. 93 prosent er helt uenige i påstanden om at «synshemmede, hørselshemmede og andre med tilvarende funksjonsnedsettelse ikke har noe på arbeidsmarkedet å gjøre». Blåka (2012) finner i sin undersøkelse at befolkningen er positive til muligheten for å bli yrkesaktiv igjen etter psykisk sykdom.

Studier av arbeidsgiveres holdninger til inkludering av personer med funksjonsnedsettelse

Vi identifiserte åtte studier som har undersøkt arbeidsgiveres holdninger til inkludering av personer med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet (tabell 8).

Svalund og Hansen (2014) har undersøkt arbeidsgiveres holdninger til inkludering av personer med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet. Mens 30 prosent av arbeidsgiverne er uenig i en påstand om at personer med funksjonsnedsettelse har lavere arbeidskapasitet enn andre ansatte, er i underkant av 20 prosent enig i denne påstanden. Når det gjelder påstanden om at ansatte med funksjonsnedsettelse har høyere sykefravær enn andre ansatte, svarer 37 prosent at de er uenig i dette, mens 13 prosent er enig. Videre oppgir om lag 60 prosent av arbeidsgiverne at virksomheter kan gå glipp av verdifull kompetanse dersom de er skeptiske til ansettelse av personer med funksjonsnedsettelse. Om lag samme andel mener at alle virksomheter bør tilstrebe å ansette personer med funksjonsnedsettelse. Virksomhetene som oppgir at de hadde ansatte med funksjonsnedsettelse, gir uttrykk for mer positive holdninger enn virksomhetene som ikke har slik erfaring.

Falkum og Solberg (2015) har undersøkt hva som kjennetegner arbeidsgivere som ansetter personer med funksjonsnedsettelse. På spørsmål om arbeidsgivernes risikovurderinger ved å ansette personer med funksjonsnedsettelse, svarer et flertall av arbeidsgiverne at den største risikoen er å bli sittende med arbeidsgiveransvaret hvis ansettelsen mislykkes. Halvparten av arbeidsgiverne oppgir at ansettelse av personer med funksjonsnedsettelse vil binde opp kapasitet hos kolleger, mens en av fire mener det vil øke sykefraværet. Videre svarer mellom en fjerdedel og en tredjedel at virksomhetens fleksibilitet, produktivitet, lønnsomhet og omstillingsevne vil svekkes ved ansettelse av personer med funksjonsnedsettelse. I likhet med Svalund og Hansen (2014) finner Falkum og Solberg (2015) at tidligere erfaringer med å ansette personer med funksjonsnedsettelse demper arbeidsgivernes risikovurderinger og bidrar til mer inkludering.

Informantene i Hansen og Hauualands (2012) studie vektlegger at kvalifikasjoner og personlig egnethet er det som er avgjørende i rekrutteringsprosessen, og at funksjonsnedsettelse ikke skal være diskvalifiserende. Samtidig finner studien at flere av arbeidsgiverne assosierte funksjonsnedsettelse med potensielt redusert produktivitet. Krav til effektivitet, resultatmåling og stort arbeidspress ble framhevet av arbeidsgiverne som forhold som begrenser mulighetene for å ansette personer med funksjonsnedsettelse.

Kuznetsova (2016) og Kuznetsova og Yalcin (2017) har undersøkt hvordan to private IA-bedrifter jobber med inkludering av personer med funksjonsnedsettelse. Studien finner en diskrepans mellom bedriftenes selvrepresentasjon som inkluderende, og faktisk praksis. Mens bedriftene hadde utformet strategier for inkludering, og inkludering ble framhevet av informantene som en viktig verdi, handlet inkluderingsarbeidet i praksis om arbeidstrening. Samtidig var det få personer med funksjonsnedsettelse som var i arbeidstrening i de to bedriftene under intervjuet. Informantene uttrykte usikkerhet omkring personer med funksjonsnedsettelse sine arbeidsevner, ferdigheter og kompetanse, noe de også knyttet til ulike typer funksjonsnedsettelse. Ingen av bedriftene hadde tilbud om arbeidstrening for personer med fysiske eller intellektuelle funksjonsnedsettelse.

Fyhn et al. (2021) har undersøkt arbeidsgiveres vurderinger av fiktive jobbsøkere med ulike former for funksjonsnedsettelse, ved bruk av vignetter. De fiktive jobbsøkerne i studien ble vurdert opp mot en referansekategori, som i dette tilfellet ble beskrevet som en kvinnelig eneforsørger. Sannsynligheten for å bli vurdert positivt var høyere for personer med nedsatt hørsel sammenliknet med referansekategorien, og signifikant lavere for rullestolbrukere, personer med nedsatt syn og for personer med psykiske lidelser. Arbeidsgivernes skepsis til de fiktive jobbsøkerne med psykiske lidelser handlet særlig om negative forestillinger knyttet til sosial samhandling, i tillegg til potensielt økt arbeidsmengde for kolleger. Når det gjelder rullestolbrukere og personer med nedsatt syn, trekkes tilrettelegging fram som en barriere for inkludering. Videre finner studien at arbeidsgivere som rapporterte at de hadde tidligere erfaringer med ansatte som liknet den fiktive jobbsøkeren, vurderte disse mer positivt enn arbeidsgivere uten slik erfaring.

Gjennom dybdeintervjuer har Pettersen og Fugletveit (2015) undersøkt lederes erfaringer med å ansette personer med psykiske lidelser. På den ene siden uttrykker informantene et ønske om åpenhet fra jobbsøkere med psykiske lidelser allerede ved intervjuet. På den andre siden var de usikre på om de ville ha ansatt vedkommende etter å ha fått denne informasjonen.

Røren (2015) har intervjuet arbeidsgivere om deres erfaringer med inkludering av personer med schizofreni i ordinært arbeidsliv. Informantene forteller at ansettelse av personer med schizofreni ville kreve for mye når det gjelder opplæring, planlegging og tilrettelegging, og uttrykker en generell skepsis til dette. Sosial samhandling på arbeidsplassen blir trukket fram som en særlig utfordring ved ansettelse av personer med schizofreni.

Tabell 8: Studier av arbeidsgiveres holdninger til personer med funksjonsnedsettelse (n=8)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Falkum og Solberg, 2015 [16]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Arbeidsgivere i offentlig og privat sektor (n=1 785)	Undersøke hva som kjennetegner arbeidsgivere som ansetter personer med funksjonsnedsettelse
Fyhn et al., 2021 [23]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse (vignetter)	Arbeidsgivere (ledere og ansatte) (n=1 230)	Undersøke lederes og ansattes vurderinger av jobbsøkere med ulike funksjonsnedsettelse (depresjon, ADHD, schizofreni, somatoform lidelse, nedsatt hørsel, nedsatt syn, rullestolbruker)
Hansen og Haualand, 2012 [30]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=9)	Arbeidsgivere i offentlig og privat sektor	Undersøke hvorvidt aktivitets- og rapporteringsplikt kan være et virkemiddel for å fremme likestilling i arbeidslivet for personer med funksjonsnedsettelse
Kuznetsova, 2016 [35]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=ikke oppgitt)	Arbeidsgivere i to private bedrifter	Undersøke hvordan bedrifter jobber med inkludering av personer med funksjonsnedsettelse
Kuznetsova og Yalcin, 2017 [36]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=5)	Arbeidsgivere i to private bedrifter	Undersøke hvordan bedrifter jobber med inkludering av personer med funksjonsnedsettelse
Pettersen og Fugletveit, 2015 [47]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=10)	Arbeidsgivere i offentlig og privat sektor	Undersøke lederes erfaringer med ansatte som har psykiske lidelser
Røren, 2015 [49]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=10)	Arbeidsgivere	Undersøke arbeidsgiveres erfaringer med personer med alvorlig psykiske lidelser
Svalund og Hansen, 2014 [52]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Arbeidsgivere i offentlig og privat sektor (n= 1 600)	Undersøke arbeidsgiveres erfaringer med personer med alvorlig psykisk lidelse

Studier av holdninger til Inkluderingsdugnaden og IA-avtalen

Vi identifiserte fem studier som har undersøkt holdninger til henholdsvis Inkluderingsdugnaden og IA-avtalen (tabell 9).

I en evaluering av IA-avtalen kommer det fram at svært få av IA-virksomhetene har jobbet med delmålet om å øke sysselsettingen av personer med funksjonsnedsettelse (Ose et al. 2013). Godt over halvparten av lederne i undersøkelsen oppgir at arbeidsoppgavene og organiseringen av arbeidet gjør at virksomheten er lite egnet for personer med funksjonsnedsettelse. Dette synet har holdt seg relativt stabilt i perioden 2010-2013. På spørsmål om hvorvidt ledelsen er skeptiske til å ansette personer med funksjonsnedsettelse, svarer 60 prosent av lederne at de er uenige i påstanden, mot 43 prosent av de tillitsvalgte. Videre er det en større andel av lederne som gir uttrykk for at de ansatte er negative til å få nye kolleger med funksjonsnedsettelse (50 prosent), enn blant de tillitsvalgte (42 prosent).

Bjørnshagen og Ugreninov (2021a) har undersøkt holdninger til å inkludere unge med psykiske helseutfordringer blant virksomheter med og uten IA-avtale. Studien finner at IA-virksomheter, både offentlige og private, oppgir at de er opptatt av å inkludere disse jobbsøkerne i større grad enn private virksomheter uten IA-avtale. Disse forskjellene er statistisk signifikante. Til tross for dette, er det i utgangspunktet få av virksomhetene som oppgir at de er opptatt av å inkludere unge med psykiske helseutfordringer. Andelen som oppgir dette blant offentlige og private IA-virksomheter er på mellom 16-17 prosent, mens tilsvarende andel for private virksomheter uten IA-avtale er på 10 prosent.

Virksomhetene i Bjørnshagen og Ugreninovs (2021a) studie har også fått spørsmål om de ville ha innkalt en kvalifisert kandidat til intervju, hvis CV-en viste at vedkommende i en periode ikke hadde jobbet eller studert pga. psykiske helseutfordringer. Offentlige IA-virksomheter har en signifikant høyere sannsynlighet for å oppi at de ville ha innkalt en slik kandidat til intervju, enn private virksomheter uten IA-avtale. Studien finner ingen statistisk signifikante forskjeller mellom private virksomheter, hverken med og uten IA-avtale. Også her er forskjellene mellom virksomhetene små, og det er få som oppgir at de ville ha innkalt en kvalifisert kandidat til intervju. Mens 31 prosent av offentlige virksomheter med IA-avtale oppgir dette, er tilsvarende tall for private bedrifter med og uten IA-avtale henholdsvis 28 og 27 prosent.

Agestad et al. (2020) har kartlagt statlige arbeidsgiveres erfaringer med inkluderingsdugnaden, og finner at virksomhetene i hovedsak er positive til inkluderingsdugnadens intensjon, og ønsker å bidra til et systematisk inkluderingsarbeid. Arbeidsgiverne i undersøkelsen framhever imidlertid at de har behov for høyt kvalifiserte ansatte, og at det kan være vanskelig å nå de i målgruppa som har de ønskede kvalifikasjonene. I enkelte virksomheter trekkes det fram at også fysiske krav til ansatte kan bidra til utfordringer. Det å ansette personer fra målgruppa i reduserte stillinger blir i liten grad vurdert som en reell mulighet av flertallet av arbeidsgiverne som er intervjuet. Ledernes holdninger til å ansette personer i målgruppa beskrives i hovedsak som positive, samtidig som at enkelte erfarer at noen ledere kan vegre seg for dette.

Østerud (2020) har, gjennom kvalitative intervjuer, undersøkt statlige arbeidsgiveres holdninger til og erfaringer med inkluderingsdugnaden. Et hovedfunn er at uttrykte positive holdninger blant arbeidsgivere ikke nødvendigvis fører til konkrete praktiske handlinger. Arbeidsgiverne i studien ble

i hovedsak kategorisert som passive, ved at de hadde positive holdninger til å ansette personer med funksjonsnedsettelse, men så ikke noe ansvar utover å vurdere jobbsøknadene som kom inn. Et fåtall av arbeidsgiverne ble identifisert som avvisende. De avvisende arbeidsgiverne hadde lite eller ingen kjennskap til inkluderingsdugnaden, og signaliserte negative holdninger til å inkludere personer med funksjonsnedsettelse.

Basert på datamaterialet i studien til Østerud (2020), har Østerud og Vedeler (2022) undersøkt hva som kan forklare gapet mellom holdninger til ordninger som inkluderingsdugnaden, og faktisk praksis. Studien finner at arbeidsgivernes passivitet kan ha sammenheng med utfordringer knyttet til å identifisere, og følge utviklingen av, jobbsøkere og ansatte med funksjonsnedsettelse. Informantene i studien har få erfaringer med jobbsøkere som oppgir at de har en funksjonsnedsettelse. Arbeidsgivernes inntrykk av personer med funksjonsnedsettelse var dermed begrenset til et fåtall av erfaringer, særlig i forbindelse med arbeidstrening, og ofte med personer med synlige, fysiske funksjonsnedsettelser.

Tabell 9: Studier av holdninger til inkluderingsdugnaden og IA-avtalen (n=5)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Aagestad et al. 2020 [1]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=24) dokumentanalyser (n=100)	Arbeidsgivere (statlig sektor)	Kartlegge statlige arbeidsgivers oppfølging av inkluderingsdugnaden
Bjørnshagen og Ugreninov, 2021a [6]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Arbeidsgivere (offentlig og privat sektor, med og uten IA-avtale) (n=1 500)	Undersøke i hvilken grad arbeidsgivere er opptatt av, og er villige til, å inkludere unge med psykiske helseproblemer i arbeidsmarkedet
Ose et al., 2013 [46]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Ledere og tillitsvalgte i IA-virksomheter (n=5 000)	Nasjonal evaluering av måloppnåelse, iverksetting og gjennomføring av de ulike tiltakene i IA-avtalen
Østerud, 2020 [63]	Kvalitative intervjuer (n=12)	Arbeidsgivere (statlig sektor) (n=10)	Statlige arbeidsgivers holdninger til og erfaringer med inkluderingsdugnaden
Østerud og Vedeler, 2022 [65]	Kvalitative intervjuer (n=12)	Arbeidsgivere (statlig sektor) (n=10)	Undersøke mulige forklaringer på arbeidsgivers passive holdninger og deres utfordringer med å inkludere personer med funksjonsnedsettelse i arbeidsmarkedet

Studier av holdninger til tilrettelegging på arbeidsplassen

Vi identifiserte tre studier som har undersøkt holdninger til tilrettelegging på arbeidsplassen (tabell 10).

Kuznetsova og Bento (2018) har undersøkt to private bedrifters erfaringer med bruk av tilrettelegging på arbeidsplassen. Gjennom intervjuer med ledere i to private bedrifter, finner studien at tilretteleggingen hovedsakelig var rettet mot personer som allerede var ansatte, og som hadde behov for fysisk tilrettelegging. Informantene uttrykte skepsis til å tilrettelegge arbeidsoppgaver for nyansatte med funksjonsnedsettelse, særlig for personer med intellektuelle funksjonsnedsettelse.

Nydal og Breimo (2021) har undersøkt hvilke vurderinger arbeidsgivere gjør i arbeidet med å inkludere personer med funksjonsnedsettelse i ordinært arbeid. Studien finner at arbeidsgiverne opplever et spenningsforhold mellom hensynet til den enkelte, og hensynet til de andre ansatte og virksomheten. På den ene siden gir informantene uttrykk for at det er viktig å tilrettelegge for personer med ulike funksjonsnedsettelse og gi rom for individuell tilpasning. På den andre siden forteller arbeidsgiverne at de gjerne vil se et potensial for at personen med funksjonsnedsettelse blir en så «vanlig» arbeidstaker som mulig, uten særlig behov for tilrettelegging.

Gjennom intervjuer med ansatte i Nav, har Gjertsen (2021) undersøkt hvorfor arbeidsmarkedstiltaket Varig tilrettelagt arbeid i ordinær virksomhet (VTAO) blir lite brukt overfor personer med utviklingshemming. I tillegg til knappe ressurser og manglende prioriteringer, finner studien at Nav-veilederes holdninger til personer med utviklingshemming og arbeid har betydning for hvorvidt VTAO blir brukt. Ifølge Gjertsen (2021) uttrykker Nav-veilederne i studien til dels paternalistiske holdninger når det gjelder arbeidsinkludering for personer med utviklingshemming. Flere av Nav-veilederne gir uttrykk for bekymring og usikkerhet for hvordan denne gruppa vil klare seg på ordinære arbeidsplasser, og forteller om frykt for at personer med utviklingshemming lettere enn andre kan bli utnyttet i det ordinære arbeidslivet. Enkelte av Nav-veilederne i studien deler imidlertid ikke den samme bekymringen.

Tabell 10: Studier av holdninger til tilrettelegging på arbeidsplassen (n=3)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign,	Utvalg	Formål
Gjertsen, 2021 [26]	Kvalitativ metode, intervjuer	Veiledere i NAV (n=8)	Undersøke hvorfor VTAO er lite brukt overfor personer med utviklingshemming
Kuznetsova og Bento, 2018 [37]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=12)	Arbeidsgivere (privat sektor)	Undersøke arbeidsgiveres holdninger til tilrettelegging på arbeidsplassen
Nydal og Breimo, 2021 [44]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=12)	Arbeidsgivere (privat og offentlig sektor)	Undersøke hvordan arbeidsgivere erfarer og forstår sin rolle i å inkludere personer med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet

Studier av diskriminering i ansettelsesprosesser

Vi identifiserte fire studier som omhandler diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse i ansettelsesprosesser (tabell 11).

Bjørnshagen (2021) og Bjørnshagen og Ugreninov (2021b) har benyttet felteksperimenter for å måle diskriminering i ansettelsesprosesser, gjennom å sende fiktive jobbsøknader til ledige stillinger i privat sektor i Oslo-området. Bjørnshagen (2021) har undersøkt i hvilken grad unge jobbsøkere som signaliserer psykiske helseutfordringer blir diskriminert i ansettelsesprosesser. Studien finner at om lag 21 prosent av jobbsøkerne med psykiske helseutfordringer ble innkalt til intervju, mot om lag 29 prosent av jobbsøkerne uten psykiske helseutfordringer. Jobbsøkere som signaliserte psykiske helseutfordringer måtte altså søke på 1,4 ganger så mange jobber som likt kvalifiserte søkere uten psykiske helseutfordringer, for å bli innkalt til intervju. Ifølge Bjørnshagen (2021) ser ikke disse funnene ut til å være drevet av koronapandemien som inntraff i løpet av studien.

Bjørnshagen og Ugreninov (2021b) har undersøkt diskriminering av rullestolbrukere i ansettelsesprosesser. Studien finner at 11,5 prosent av søkerne som oppga å være rullestolbrukere ble innkalt til intervju. Tilsvarende tall for søkerne uten funksjonsnedsettelse er om lag 22 prosent. For å bli innkalt til intervju, må rullestolbrukere sende nesten dobbelt så mange jobbsøknader som søkere uten funksjonsnedsettelse, selv med identiske kvalifikasjoner.

Gjennom oppfølgingsintervjuer med et utvalg av arbeidsgiverne i Bjørnshagen og Ugreninovs (2021a) studie, har Bjørnshagen og Østerud (2021) og Østerud (2022) undersøkt hvilke grunner arbeidsgiverne selv oppgir for diskrimineringen. Informantene i studien ga uttrykk for positive holdninger, men også forutinntatte forestillinger om personer med funksjonsnedsettelse og manglende kunnskap om diskrimineringslovverk. Studiene finner at både sosiale vurderinger av hvordan personen passet inn, i tillegg til forestillinger om kompetanse og produktivitet, hadde betydning for hvorvidt en ble innkalt til intervju.

Tabell 11: Studier av diskriminering i ansettelsesprosesser (n=4)

Forfatter, år	Studiedesign	Utvalg	Formål
Bjørnshagen, 2021 [5]	Kvantitativ metode, felteksperiment (n=1 398/699 par)	Arbeidsgivere (privat sektor)	Måle diskriminering av personer som signaliserer psykiske helseutfordringer
Bjørnshagen og Ugreninov, 2021b [7]	Kvantitativ metode, felteksperiment (n=1 200/600 par)	Arbeidsgivere (privat sektor)	Måle diskriminering av rullestolbrukere
Bjørnshagen og Østerud, 2021 [8]	Blandet metode, kvalitative intervjuer (n=18) felteksperiment (n=1 200/600 par)	Arbeidsgivere (privat sektor)	Undersøke årsaker til diskriminering av rullestolbrukere i arbeidsmarkedet
Østerud, 2022 [64]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=18)	Arbeidsgivere (privat sektor)	Undersøke årsaker til diskriminering av rullestolbrukere i arbeidsmarkedet

Studier av erfaringer i møte med arbeidslivet

Vi identifiserte ni studier som handler om erfaringer i møte med arbeidslivet blant personer med funksjonsnedsettelse (tabell 12).

Andersen og Skarholt (2014) har undersøkt hva som påvirker yrkesdeltakelse blant personer med nedsatt syn. Undersøkelsen er basert på kvalitative intervjuer, og en spørreundersøkelse blant medlemmer i Norges blindforbund. På spørsmål om de noen gang har opplevd å miste jobben på grunn av synshemmingen, oppgir 13 prosent av de yrkesaktive respondentene dette, mot 34 prosent av uføretrygdede. Et av hovedfunnene i studien er at personer med nedsatt syn som står utenfor arbeidslivet opplever at det er vanskelig å få jobb. Uriktige oppfatninger og manglende vilje eller evne til tilrettelegging blant arbeidsgivere framheves som en barriere, i tillegg til manglende kompetanse og innsats hos NAV.

Chhabra (2021) har undersøkt erfaringer med diskriminering i ansettelsesprosesser blant unge med nedsatt syn. Informantene forteller om intervjuer som ble avsluttet da det ble kjent at vedkommende hadde nedsatt syn, mens andre har fortellinger om at de ikke ble innkalt til intervju i det hele tatt. Manglende kvalifikasjoner og at de ikke passet inn i organisasjonen ble trukket fram som begrunnelser for avslag. Flere av informantene opplevde at potensielle arbeidsgivere hadde lite eller ingen kunnskap om personer med nedsatt syn, og at de ofte satte likhetstegn mellom nedsatt syn og redusert arbeidskapasitet eller redusert kognitiv kapasitet.

Informantene med bevegelseshemming i Vedelers (2014) studie forteller om erfaringer med både diskriminering, usikkerhet og anerkjennelse under jobbintervjuer. Flere foreller om utfordringer med å bli anerkjent som likeverdige jobbsøkere, der funksjonsnedsettelsen har blitt vurdert som en individuell begrensning. Andre forteller om arbeidsgivere som har vært usikre på hvorvidt bevegelseshemmingen begrenser mulighetene til å faktisk utføre arbeidsoppgavene i stillingen, eller hvorvidt jobbsøkerne også har psykisk utviklingshemming. Informantene forteller også om møter med arbeidsgivere der de har opplevd å bli møtt som likeverdige jobbsøkere, der deres kompetanse, heller enn funksjonsnedsettelse, var i fokus.

Undersøkelsen til Skarpaas og Svare (2014) omhandler rekruttering av personer med funksjonsnedsettelse på ordinær måte. Utgangspunktet for undersøkelsen var at arbeidsgiverforeningen Spekter skulle forsøke å ansette personer med funksjonsnedsettelse gjennom ordinære rekrutteringsformer og ledige stillinger. De lyktes imidlertid ikke med å ansette noen, og studien har bl.a. undersøkt jobbsøkererfaringer blant personer med funksjonsnedsettelse. 46 prosent av respondentene oppgir at de frykter diskriminering i en ansettelsesprosess, og den samme andelen sier at de er helt eller litt uenig i en påstand om at de har like sjanser som andre med like faglige kvalifikasjoner, 47 prosent regner med at arbeidsgivere uansett ikke vil ha personer med deres funksjonsnedsettelse. Videre oppgir 32 prosent at de har opplevd slengbemerkinger og erting på grunn av funksjonsnedsettelsen. Siden respondentene i undersøkelsen ble rekruttert gjennom interesseorganisasjoner, og kan ikke funnene generaliseres til gruppen personer med funksjonsnedsettelse som helhet.

Unge funksjonshemmede (2016) har intervjuet unge uføre som ønsker, og som kan jobbe noe ved siden av uføretrygden. Flere av informantene i undersøkelsen forteller om opplevelser av å ikke bli møtt med forståelse fra ansatte i NAV, kolleger eller arbeidsgivere, om hvordan, og i hvilken grad, sykdommen deres påvirker både arbeidsevnen og hverdagen. Informantene forteller også om erfaringer med diskriminering i ansettelsesprosesser. Enkelte har opplevd at de ikke blir innkalt til intervju dersom de har oppgitt at de har en funksjonsnedsettelse og er delvis uføre.

Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO, 2021b) har gjennomført en spørreundersøkelse blant sine medlemmer om hvilke barrierer de møter i arbeidslivet. På spørsmål om hvorvidt en i noen gang har opplevd å bli diskriminert eller forskjellsbehandlet på jobb, oppgir 26 prosent at de har opplevd dette. Videre oppgir en av ti at de har opplevd å miste jobben på grunn av sin funksjonsnedsettelse, diagnose eller kroniske sykdom.

I en studie om overganger mellom utdanning og arbeid for unge med funksjonsnedsettelse, finner Legard (2012) at et flertall har opplevd denne overgangen som enkel. Mens 73 prosent oppgir at det var veldig eller ganske lett å få seg en jobb etter endt utdanning, sier 27 prosent at det var veldig eller ganske vanskelig. På spørsmål om hva disse vanskelighetene handlet om, oppgir over halvparten av respondentene at problemene var knyttet til «annet» enn det å ha en funksjonsnedsettelse. Blant de som oppgir at vanskelighetene med å få jobb handlet om funksjonsnedsettelsen, svarer 29 prosent at de møtte fordommer i jobbsøkerprosessen. Videre oppgir mellom 41-45 prosent at det var vanskelig å finne en jobb som var tilpasset egen arbeidskapasitet, og at det var vanskelig å finne en godt nok tilrettelagt arbeidsplass, mens 31 prosent svarer at det var vanskelig å være så fleksibel og engasjert som andre arbeidstakere.

Eerola et al. (2017) har undersøkt hvilke faktorer som påvirker overgangen fra høyere utdanning til arbeidslivet blant ergoterapeuter med funksjonsnedsettelse. Flertallet av informantene i studien rapporterer om støttende og positive holdninger blant ledere og kolleger. Noen uttrykker imidlertid usikkerhet knyttet til holdninger og måter de var blitt møtt på. Andre oppgir at det var et gap mellom egne og andres forventninger til dem. Informantene i studien uttrykker både et ønske om åpenhet om funksjonsnedsettelsen, og en usikkerhet om åpenhetens mulige negative konsekvenser.

Gjennom en spørreundersøkelse og kvalitative intervjuer, har Unge funksjonshemmede (2018) undersøkt erfaringer i møte med arbeidslivet blant unge med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom som også tilhører andre minoritetsgrupper. Blant de andre minoritetsgruppene inngår lhbti+-personer, personer med etnisk minoritetsbakgrunn og religiøse personer. Flere av informantene i undersøkelsen forteller at de opplever seg mer utsatt for diskriminering som følge av at de tilhører flere minoriteter. Disse erfaringene knytter seg både til intervjusituasjonen og på arbeidsplassen. Andre forteller at de ikke har opplevd diskriminering, og noen bruker heller ord som «utfordringer», «barrierer» eller «ubehagelige ting» for å beskrive sine erfaringer. Flere av informantene forteller at de vegrer seg for å være åpne om identitetene sine når de søker jobber, fordi de forventer å møte diskriminering.

Av respondentene i spørreundersøkelsen til Unge funksjonshemmede (2018), oppgir syv av ti at de har møtt fordommer i arbeidslivet, mens fem av ti oppgir at de har opplevd diskriminering. Halvparten svarer at de har opplevd diskriminering fra kolleger, mens tre av ti oppgir at de har opplevd dette fra egen leder. Videre svarer nesten tre av ti at de har fått ubehagelige, stygge eller nedsettende kommentarer på jobb eller under intervju, mens to av ti oppgir at de har fått uønsket seksuell oppmerksomhet på jobb.

Tabell 12: Studier av erfaringer i møte med arbeidslivet (n=9)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Andersen og Skarholt, 2014 [2]	Blandet metode, spørreundersøkelse (n=967) intervju (n=26)	Personer med nedsatt syn	Undersøke hva som påvirker yrkesdeltakelse blant personer med nedsatt syn
Chhabra, 2021 [12]	Kvalitativ metode, intervjuer	Unge voksne med nedsatt syn (n fra Norge=12)	Undersøke unge med nedsatt syn sine erfaringer med diskriminering i jobbsøkerprosesser
Eerola et al., 2017 [13]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Ergoterapeuter med funksjonsnedsettelse (n=49)	Kartlegge faktorer som påvirker overgang fra høyere utdanning til arbeidslivet
Funksjonshemmedes fellesorganisasjon, 2021b [22]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Medlemmer av FFO (n=927)	Belyse hvilke barrierer som møter personer med funksjonsnedsettelse på vei fra fullført utdanning og inn i arbeidsliv og karriere.
Legard, 2012 [40]	Kvantitativ metode, spørreundersøkelse	Personer med funksjonsnedsettelse (n=707)	Undersøke forskjeller mellom de som havner utenfor og innenfor arbeidsmarkedet etter endt utdanning
Skarpaas og Svare, 2014 [50]	Blandet metode, spørreundersøkelse intervjuer	Personer med funksjonsnedsettelse (n=60) Personalsjefer, linjeledere, tillitsvalgte (n=15)	Belyse rekruttering til arbeidslivet av personer med funksjonsnedsettelse på ordinær måte

Forts. tabell 12: Studier av erfaringer i møte med arbeidslivet (n=9)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Unge funksjonshemmede, 2016 [56]	Kvalitativ metode, intervjuer	Unge uføre (n=10) Nav-ansatte (n=5) Arbeidsgivere (n=6)	Undersøke arbeidsmuligheter for uføre og arbeidsdyktige
Unge funksjonshemmede, 2018 [57]	Blandet metode, spørreundersøkelse (n=58) intervjuer (n=14)	Personer med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom, med tilhørighet til en annen minoritetsgruppe	Undersøke unge dobbeltminoriteters møte med arbeidslivet
Vedeler, 2014 [60]	Kvalitativ metode, intervjuer	Personer med bevegelseshemming (n fra Norge=15)	Undersøke arbeidssøkere med bevegelseshemming sine erfaringer av jobbintervjusituasjonen og arbeidsgiveres holdninger

Kulturliv

Vi har identifisert i alt to studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor kulturlivet (tabell 13). I tillegg refererer vi til to tidligere omtalte studier, Olsen et al. (2016) og Tyldum (2019), som kommer inn på denne tematikken, men som ikke har det som et hovedfokus.

Studier av medieerfaringer og medierepresentasjon

Tyldum (2019) finner i sin befolkningsundersøkelse at 38 prosent støtter at norske myndigheter igangsetter tiltak for å synliggjøre personer med funksjonsnedsettelse i tv-serier, filmer og andre kulturuttrykk. I studien til Olsen et al. (2016), om erfaringer med hatytringer blant personer med funksjonsnedsettelse, svarer om lag halvparten av respondentene at de opplever at funksjonsnedsettelse av og til eller ofte omtales i media eller internett på en stygg eller krenkende måte, mens rundt 40 prosent svarer at de sjelden eller aldri opplever dette. Når det gjelder omtale av uføretrygdde opplever 67 prosent at denne gruppen av og til eller ofte omtales på en stygg eller krenkende måte, mens 27 prosent svarer at de sjelden eller aldri opplever dette.

Eide (2012) har undersøkt medieerfaringer blant personer med funksjonsnedsettelse. Informantene i studien forteller om utfordringer med å få belyst saker de er opptatt av uten å først og fremst bli framstilt som funksjonshemmet, eller på stereotypiske måter. Videre forteller informantene om samspillet med media, som ofte vil ha enkeltsaker, med en lidelseshistorie eller en «mot alle odds»-historie. Når det gjelder mediestrategier forteller informantene at de forsøker å framheve et rettighets- og borgerperspektiv, heller enn et veldedighets- og brukerperspektiv.

Eide et al. (2014) har analysert norsk mediedekning av personer med funksjonsnedsettelse i et utvalg aviser, i årene 1993, 2003 og 2013. Av studien går det fram at antall medieoppslag knyttet til personer med funksjonsnedsettelse har gått ned i perioden. Videre finner studien bl.a. at personer med funksjonsnedsettelse ofte framstilles som helter eller ofre. Når det gjelder språkbruk i avisene, finner studien at sterkt nedsettende uttrykk som «evneveik», «åndssvak» eller «krøpling» er lite brukt. Samtidig har uttrykk som «lenket» eller «bundet» til rullestolen holdt seg stabilt i perioden. Videre finner studien mye bruk av «nedsatt-metaforer», som «blind for», «handikap» eller «for døde ører».

Tabell 13: Studier om medieerfaringer og medierepresentasjon (n=2)

Forfatter, år [Referanse]	Studiedesign	Utvalg	Formål
Eide, 2012 [14]	Kvalitativ metode, intervjuer (n=11)	Personer med funksjonsnedsettelse	Belyse medieerfaringer til en gruppe medieaktører med funksjonsnedsettelse
Eide et al., 2014 [15]	Blandet metode, intervjuer (n=11) innholdsanalyse	Personer med funksjonsnedsettelse Artikler i åtte aviser (n=1 331)	Undersøke medierepresentasjoner av personer med funksjonsnedsettelse

4. Diskusjon

Hovedfunn

Vi har utarbeidet en hurtigoversikt over studier fra Norge som har undersøkt holdninger til eller fordommer mot personer med funksjonsnedsettelse generelt, og i arbeidsliv, skole og kulturliv spesielt. Vi inkluderte i alt 65 studier, og hovedvekten av disse omhandler arbeid og sysselsetting (n=29). Videre inkluderte vi 23 studier som handler om utdanning, 11 generelle studier av holdninger og to studier om kulturliv. I det følgende gjennomgår vi hovedfunnene fra disse studiene.

Generelle studier av holdninger

Vi identifiserte i alt 11 studier under det vi har omtalt som «generelle studier av holdninger», der fire av disse handler om befolkningens holdninger til personer med funksjonsnedsettelse, mens syv studier handler om erfaringer med negative ytringer blant personer med funksjonsnedsettelse. Ni av studiene hadde et kvantitativt studiedesign [9, 20, 24, 25, 41, 45, 51, 54, 62], mens to av studiene benyttet kvalitativ metode [42, 43]. Kun én av studiene har målt endringer i holdninger til personer med funksjonsnedsettelse over tid, nærmere bestemt holdninger til personer med psykiske lidelser [9].

Studiene som er identifisert i denne hurtigoversikten finner at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med hatytringer og andre negative ytringer [23, 24, 39, 40, 42, 59], og at tilhørighet til flere minoritetsgrupper gir en økt sannsynlighet for å bli utsatt for hatytringer [19] og mobbing [24, 25, 28, 42]. Samtidig er det et fåtall i befolkningen som tror at personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for diskriminering (15 prosent) og hatefulle ytringer (6 prosent) [54]. Befolkningen har lav toleranse for mobbing av, og hatefulle ytringer om, personer med funksjonsnedsettelse [51], og det er stor oppslutning i befolkningen om arbeidet for å hindre diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse [54].

Utdanning

Vi identifiserte i alt 23 studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse i utdanning. Videre inndelte vi disse studiene i følgende kategorier: erfaringer med negative holdninger blant elever og studenter med funksjonsnedsettelse (n=5), lave forventninger til barn med funksjonsnedsettelse (n=6), holdninger til tilrettelegging (n=6), studier av holdninger til personer med mindre synlige funksjonsnedsettelser og tilrettelegging (n=4), og framstillinger av personer med funksjonsnedsettelse i lærebøker (n=2).

Åtte av studiene har benyttet kvantitativ metode, 12 har brukt kvalitative metoder og tre har benyttet blandet metode. Hovedvekten av studiene har undersøkt hvordan elever eller studenter og/eller deres foreldre opplevde hverdagen, mens relativt få tok utgangspunkt i perspektivet til ansatte i utdanningssektoren.

Studiene vi har inkludert i denne hurtigoversikten, viser at barn og unge med funksjonsnedsettelse har erfaringer med fordommer og negative holdninger gjennom utdanningsløpet, noe som kan utgjøre en betydelig belastning for mange [3, 4, 17- 19, 21, 29, 48, 59, 61]. Videre finner vi studier som rapporterer at barn og unge med funksjonsnedsettelse er bevisst på disse

holdningene og gjør tilpasninger for å unngå å bli møtt med lave forventninger. Holdninger blant lærere kan ha innvirkning på om elevene får den tilretteleggingen de har behov for, om de blir ekskludert fra resten av klassen og om de får faglig støtte tilpasset sitt nivå [3, 4]. Enkelte undersøkelser rapporterer at studenter med lite synlige funksjonsnedsettelse, er redde for å ikke bli trodd på sine behov for tilrettelegging [55].

Arbeid og sysselsetting

Vi identifiserte i alt 29 studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet. Videre inndelte vi disse studiene i følgende kategorier: holdninger til personer med funksjonsnedsettelse (n=8), holdninger til inkluderingsdugnaden og IA-avtalen (n=5), holdninger til tilrettelegging på arbeidsplassen (n=3), diskriminering i ansettelsesprosesser (n=4) og erfaringer i møte med arbeidslivet (n=9).

Et flertall av studiene om arbeidsliv (n=15) har benyttet kvalitative metoder, hovedsakelig kvalitative intervju. 10 av studiene har benyttet kvantitative metoder, hovedsakelig spørreundersøkelser, mens to studier benyttet felteksperimenter. I tillegg har fire studier brukt blandet metode. Én av undersøkelsene har et interseksjonelt perspektiv [57]. Kun én studie har målt endringer i holdninger over tid [5].

Det ser ut til å være bred enighet i befolkningen om at personer med funksjonsnedsettelse bør kunne delta på arbeidsmarkedet [54]. Studiene som er identifisert i denne hurtigoversikten finner imidlertid at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med diskriminering i arbeidslivet [12, 22, 40, 50, 56, 57, 60]. Funn fra felteksperimenter tyder på at rullestolbrukere og personer som signaliserer psykiske lidelser er utsatt for diskriminering i ansettelsesprosesser [5, 7].

Det er variasjon i funn fra studier av arbeidsgiveres holdninger til inkludering av personer med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet. Uttrykte positive holdninger blant arbeidsgivere fører ikke nødvendigvis til konkrete praktiske handlinger [1, 35, 36, 63, 65]. Arbeidsgiveres forestillinger om kompetanse og produktivitet blant personer med funksjonsnedsettelse, kan ha betydning for inkludering i arbeidslivet [16, 30, 52]. I tillegg finner vi en studie som viser at også arbeidsgiveres vurderinger av hvordan personen passer inn sosialt kan ha betydning [63]. Enkelte studier finner også at arbeidsgivere vurderer personer med funksjonsnedsettelse ulikt etter type funksjonsnedsettelse [23, 35-37]. Arbeidsgivere som har erfaring med ansatte med funksjonsnedsettelse, ser ut til å ha mer positive holdninger enn arbeidsgivere som ikke har slik erfaring [16, 23, 52].

Kulturliv

Vi har identifisert to studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor kulturliv [14, 15]. Disse studiene handler om medieerfaringer blant, og medie-representasjon av, personer med funksjonsnedsettelse. Én av studiene har benyttet kvalitative intervju [14], mens den andre studien har benyttet både kvalitative og kvantitative metoder (blandet metode) [15].

Disse studiene viser at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med å bli framstilt på stereotypiske måter i medier [14], og ofte som helter eller ofre. Bruk av sterkt nedsettende uttrykk ser ut til å være lite brukt [15].

Styrker og begrensninger

En styrke ved denne hurtigoversikten er at det er gjennomført systematiske litteratursøk i databaser og grå kilder, med en ambisjon om å oppsummere litteraturen som omhandler holdninger til og fordommer mot personer med funksjonsnedsettelse. Så vidt vi er kjent med, er dette den første oversikten som er utarbeidet på dette feltet, i en norsk kontekst.

En hurtigoversikt er en forenkling i den systematiske oppsummeringsprosessen, og har dermed tydeligere begrensninger. En viktig begrensning er at vi ikke har gjennomført en detaljert, systematisk kvalitetsvurdering av hver enkelt studie. Det vil si at studiene vi har inkludert kan ha varierende metodisk kvalitet, noe som kan påvirke hvorvidt vi kan stole på studienes resultater.

Når inklusjonskriteriene favner bredt, kan det være utfordrende å vurdere hvilke studier som er relevante for inklusjon. Vi kan ikke utelukke at vi har mistet studier som har brukt andre begreper for å beskrive holdninger/fordommer og funksjonsnedsettelse i tittel, sammendrag eller nøkkelord vi har brukt i søkene.

Kunnskapshull/behov

Få studier om holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor kulturlivet

I denne hurtigoversikten har vi kun identifisert to studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor kulturlivet [14, 15]. Disse er avgrenset til medieerfaringer og medierepresentasjoner.

Få studier av holdninger og opplevelser av negative holdninger i høyere utdanning

Relativt få av studiene vi har identifisert omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning. Av 21 studier som omhandler utdanning handler fire om høyere utdanning.

Få studier av holdninger blant ansatte innenfor utdanningssektoren

Vi har identifisert flere studier som omhandler erfaringer med negative holdninger blant barn og unge med funksjonsnedsettelse, og deres foreldre, gjennom utdanningsløpet. Vi finner imidlertid færre studier som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse blant lærere og elever/studenter.

Få studier måler endringer i holdninger over tid

Det er få studier som måler endringer i holdninger til personer med funksjonsnedsettelse over tid, for eksempel representative undersøkelser av befolkningens eller arbeidsgiveres holdninger. Kun to av studiene i denne oversikten har gjort dette [5, 9].

Få studier skiller mellom ulike typer funksjonsnedsettelser

Personer med funksjonsnedsettelse er en heterogen gruppe. Få av studiene vi har inkludert skiller mellom ulike typer funksjonsnedsettelser. Dette bidrar til at vi har mindre kunnskap om eventuelle forskjeller i holdninger til ulike grupper av personer med funksjonsnedsettelse.

Få studier med et eksplisitt interseksjonelt perspektiv

Få av studiene har undersøkt spesifikt hvorvidt forhold som funksjonsnedsettelse, kjønn, etnisitet, lhbtq og sosial ulikhet kan virke sammen og påvirke folks holdninger. Av de 62 inkluderte publikasjonene, har vi identifisert fem studier/undersøkelser som har et interseksjonelt perspektiv [20, 24, 25, 42, 57].

Konkluderende bemerkninger

I denne hurtigoversikten har vi oppsummert forskning fra Norge i perioden 2012-2022 som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse generelt, og i utdanning, arbeidsliv og kulturliv spesielt. Vi identifiserte i alt 65 studier, og hovedvekten av disse studiene handlet om arbeidsliv (n=29), etterfulgt av utdanning (n=23), generelle studier av holdninger (n=11) og kulturliv (n=2).

I studiene som er identifisert i denne hurtigoversikten finner vi at personer med funksjonsnedsettelse har erfaringer med negative holdninger og fordommer generelt, og innenfor utdanning, arbeidsliv og kulturliv spesielt. Vi finner få studier av holdninger til personer med funksjonsnedsettelse innenfor kulturlivet. Videre er det relativt få av studiene som omhandler holdninger til personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning. Få studier måler endringer i holdninger over tid, og det er få studier som har et interseksjonelt perspektiv. Personer med funksjonsnedsettelse er en heterogen gruppe, men vi finner relativt få studier som skiller mellom ulike typer funksjonsnedsettelser.

Referanser

Ames, H. M. R., Hestevik, C. H., Langoien, L. J & Rosness, T. A. (2021). *Hvordan forstå og håndtere barn som avviser en forelder: En systematisk kartleggingsoversikt*. (Rapport –2021). Oslo: Folkehelseinstituttet, 2021. <https://www.fhi.no/publ/2021/hvordan-forsta-og-handtere-barn-som-avviser-en-forelder/>

FHI. (u.å.). Metodehåndboka. <https://www.fhi.no/nettpub/metodeboka/>

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. (2006). *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne* (13-12-2006). Lovdata. <https://lovdata.no/traktat/2006-12-13-34>

Jardim, P. S. J., Gaustad, J. V., Langøien, L. J. & Næss, G. E. (2022). *Omfang av seksuell trakassering i Norge: en hurtigoversikt*. Oslo: Folkehelseinstituttet, 2022. <https://www.fhi.no/publ/2022/omfang-av-seksuell-trakassering-i-norge/>

Kultur- og likestillingsdepartementet. (u. å). *Likestillings- og mangfoldsutvalget*. <https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/org/styrer-rad-og-utvalg/likestillings-og-mangfoldsutvalget/id2863256/>

Prop. 81 L (2016-2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven). Barne- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-81-l-20162017/id2547420/>

Svartdal, F. (2020a, 3. november). *Holdning*. Store norske leksikon. Hentet 28. juni 2022 fra <https://snl.no/holdning>

Svartdal, F. (2020b, 14. april). *Fordom*. Store norske leksikon. Hentet 28. juni 2022 fra https://snl.no/fordom_-_psykologi

Vedlegg 1: Søkestrategi

Søkeansvarlig: Mikaela Aamodt

Web of Science

Søkedato: 27.04.2022

1. disab* (Topic) or impair* (Topic) 1,145,312
2. attitude* (Topic) 391,012
3. #2 AND #1 12,198
4. #2 AND #1 and NORWAY (Countries/Regions) 164

NORA

(Kun mulig å avgrense søk til ett år av gangen)

Søkedato: 23.-24.03.2022

Søkebegrep: funksjons*

Avhandling: 17

Rapport: 91

Tidsskriftsartikkel: 36

Arbeidsnotat: 13

Bok: 8

Annet: 62

Totalt antall treff: 227

Søkedato: 04.04.2022

Søkebegrep: disab*

Avhandling: 110

Rapport: 9

Tidsskriftsartikkel: 521

Arbeidsnotat: 15

Bok: 9

Annet: 20

Totalt antall treff: 684

Søkedato: 05.04.2022

Søkebegrep: holdning*

Avhandling: 19

Rapport: 102

Tidsskriftsartikkel: 67

Arbeidsnotat: 5

Bok: 6

Annet: 85

Totalt antall treff: 284

Søkedato: 05.04.2022
Søkebegrep: fordom*
Avhandling: -
Rapport: -
Tidsskriftsartikkel: 4
Arbeidsnotat: -
Bok: 5
Annet: 2
Totalt antall treff: 11

Bufdirs nettbibliotek

(Kun mulig å avgrense søk til ett år av gangen)

Søkedato: 07.04.2022
Søkebegrep: funksjons*
Totalt antall treff: 485

Søkedato: 08.04.2022
Søkebegrep: disab*
Totalt antall treff: 0
Søkebegrep: holdning*
Totalt antall treff: 155
Søkebegrep: fordom*
Totalt antall treff: 21

Idunn

(Søk avgrenset til perioden 2012-2022)

Søkedato: 21.04.2022
Søkebegrep: funksjons* AND holdning*
Forskningsartikkel: 247
Artikkel: 145
Totalt antall treff: 392

Søkedato: 25.04.2022
Søkebegrep: funksjons* AND fordom*
Forskningsartikkel: 143
Artikkel: 46
Totalt antall treff: 189

Søkedato: 06.05.2022
Søkebegrep: disab*
Forskningsartikkel: 392
Artikkel: 98
Totalt antall treff: 490

Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO)

(ikke mulig å søke under fanen «rapporter»)

Totalt antall rapporter: 13

Unge funksjonshemmede

(ikke mulig å søke under fanen «publikasjoner»)

Totalt antall publikasjoner: 36

Vedlegg 2: Inkluderte publikasjoner

1. Aagestad, C., Brochmann, M. & Moen, H. W. (2020). *Kartlegging av hvilke erfaringer statlige arbeidsgivere har med å følge opp inkluderingsdugnaden* (Rapportnr.: 1020910). Agenda Kaupang. <https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005146>
2. Andersen, T. K. & Skarholt, K. (2014). *Med jobb i sikte: En studie av hva som påvirker synshemmedes yrkesdeltakelse og mulighetsrom i arbeidslivet* (Rapportnr. A26237). SINTEF teknologi og samfunn. <https://sintef.brage.unit.no/sintef-xmlui/bitstream/handle/11250/2563292/A26237+Med-jobb-i-sikte-pdf.pdf?sequence=1>
3. Asbjørnslett, M., Helseth, S. & Engelsrud, G. H. (2013). "Being an ordinary kid"-- demands of everyday life when labelled with disability. *Scandinavian Journal of Disability Research* .16 (4), 364-376. doi:10.1080/15017419.2013.787368.
4. Asbjørnslett, M., Engelsrud, G. H. & Helseth, S. (2014). *Inclusion and participation in everyday school life: experiences of children with physical (dis)abilities*. *International Journal of Inclusive Education*, 1-14. doi:10.1080/09687599.2010.505744
5. Bjørnshagen, V. (2021). The mark of mental health problems. A field experiment on hiring discrimination before and during COVID-19. *Social Science and Medicine*, 283. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114181>
6. Bjørnshagen, V. & Ugreninov, E. (2021a). Labour market inclusion of young people with mental health problems in Norway, *Alter*, 15(1), 46-60. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2020.06.014>.
7. Bjørnshagen, V. & Ugreninov, E. (2021b). Disability Disadvantage: Experimental Evidence of Hiring Discrimination against Wheelchair Users. *European Sociological Review*, 37(5), 818–833. <https://doi.org/10.1093/esr/jcab004>
8. Bjørnshagen, V. & Østerud, K. L. (2021). Diskriminering av funksjonshemmede i arbeidslivet – funn fra et felteksperiment og oppfølgingsintervjuer. *Søkelys på arbeidslivet*, 38(3-4), 210 – 225. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2021-03-04-04>
9. Blåka, S. (2012). *Engasjement, åpenhet og holdninger til psykisk helse og psykisk sykdom. Status etter Opptrappingsplanen*. (NIBR-rapport 2012:9). <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/5533>
10. Bredahl, AM. (2013). Sitting and watching the others being active: The experienced difficulties in PE when having a disability. *Adapted Physical Activity Quarterly*. 30(1),40-58. doi: 10.1123/apaq.30.1.40. PMID: 23283025.
11. Cameron, D. L. (2017). Teacher preparation for inclusion in Norway: a study of beliefs, skills, and intended practices. *International Journal of Inclusive Education*, 21(10), 1028 – 1044. <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1326177>
12. Chhabra, G. (2021). Turning a blind eye to employers' discrimination? Attitudinal barrier perceptions of vision impaired youth from Oslo and Delhi. *Disability & Society*, 36(10), 1688-1711. DOI: <https://doi.org/10.1080/09687599.2020.181690>
13. Eerola, M., Horghagen, S., Eide, A. H. & Magnus, E. (2017). Faktorer som påvirker overgangen fra høyere utdanning til arbeidslivet for ergoterapeuter med funksjonsnedsettelse. *Ergoterapeuten*, 60(1), 68-77. <https://sintef.brage.unit.no/sintef-xmlui/handle/11250/2587856>
14. Eide, E. (2012). Offer, hemmet, aktiv borger?: medieerfaringer blant individer med nedsatt funksjonsevne. *Norsk Medietidsskrift*, 19(1), 4-22. <https://doi.org/10.18261/ISSN0805-9535-2012-01-02>

15. Eide, E., Grue, J. & Vold, T. (2014). *Stort felt – liten dekning: medierepresentasjoner av mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Oslo: Institutt for journalistikk og mediefag, HiOA.
<https://bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002413>
16. Falkum, E. & Solberg, A. G. (2015). *Arbeidsgiveres inkluderingsevne*. (AFI Rapport 2015:5). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet ved HiOA. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/6249>
17. Finnvold, J. E. (2013). *Langt igjen? Levekår og sosial inkludering hos menneske med fysiske funksjonsnedsettninger*. (NOVA Rapport 12/2013). Velferdsforskningsinstituttet NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/3412>
18. Finnvold, J. E. (2017). *Will my child ever go to a university? The link between school segregation practices and Norwegian parents' expectations for their physically disabled child*. Journal of Research in Special Educational Needs. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/10642/5950>
19. Finnvold, J. E. & Dokken, T. (2021). *Sosial og digital deltagelse. Skole og internett som integreringsarena for barn og unge med fysiske funksjonsnedsettelse*. (Rapport 5/2021). Velferdsforskningsinstituttet NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/2762693>
20. Fladmoe, A., Nadim, M. & Birkvad, A. R. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. (Rapport 2019:4). Institutt for samfunnsforskning. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2584665>
21. Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (2021a). *Videregående skole og overgangen til arbeid – Erfaringer fra elever med funksjonsnedsettelse*.
<https://www.ffe.no/globalassets/rapporter/skole/skoleundersokelse-2021/skolerapport-3.0.pdf>
22. Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon. (2021b). *Flytt deg, jeg har en jobb å gjøre! - En rapport om funksjonshemmede i arbeidslivet*. <https://ffe.no/globalassets/rapporter/arbeid/flytt-deg-endlich77.pdf>
23. Fyhn, T., Sveinsdottir, V., Reme, S. E. & Sandal, G. M. (2021). A mixed methods study of employers' and employees' evaluations of job seekers with a mental illness, disability, or of a cultural minority. *Work*, 70(1), 235-245. DOI: 10.3233/WOR-213568
24. Gjertsen, H., Melbøe, L., Fedreheim, G. E. & Fylling, I. (2017). *Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder*. Harstad: UiT Norges arktiske universitet.
<https://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004261>
25. Gjertsen, H. (2019). Mental health among Sami people with intellectual disabilities. *International Journal of Circumpolar Health*, 78(1), <https://doi.org/10.1080/22423982.2019.1565860>.
26. Gjertsen, H. (2021). Hvorfor jobber ikke flere utviklingshemmede i arbeidsmarkedstiltaket «Varig tilrettelagt arbeid i ordinær virksomhet» (VTAO)? *Søkelys på arbeidslivet*, 38(2), 128-141.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2021-02-04>
27. Grue, L. P. & Finnvold, J. E. (2014). *Hjelp eller barrierer? En undersøkelse av betingelser for høyere utdanning for ungdom med nedsatt funksjonsevne*. (NOVA rapport 8/2014). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA), Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA).
<https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/5071>
28. Grønningsæter, A. B. & Haualand, H. (2012). *Usynlig og selvlysende. Å være lesbisk, homofil, bifil eller transperson med nedsatt funksjonsevne*. (Fafo-rapport 2012:53). Oslo: Fafo.
<https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/usynlig-og-selvlysende>

29. Gustavsson, A., Wendelborg, C, & Tøssebro, J. (2021). *Educated for welfare services—The hidden curriculum of upper secondary school for students with intellectual disabilities*. *British Journal of Learning Disabilities* (49): 424 – 432. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/bld.12418>
30. Hansen, I. L. S. & Haualand, H. (2012). *Diskriminerende barrierer i arbeidslivet. Aktivitets- og rapporteringsplikt som virkemiddel for området nedsatt funksjonsevne*. (Fafo-rapport 2012:25). Oslo: Fafo. <https://www.fafo.no/en/publications/fafo-reports/diskriminerende-barrierer-i-arbeidslivet>
31. Hatlestad, K. E. & Olsvik, V. M. (2014). *Barrierefrie utdanningsvalg for elever med funksjonsnedsettelse? Om hvordan elever med nedsatt funksjonsevne og rådgivere i videregående skole i Hedmark og Oppland vurderer tilrettelegging, rådgiving og muligheter for høyere utdanning*. (Likestillingssenterets rapport nr. 1/2014). Likestillingssenteret. Østlandsforskning. <https://likestillingssenteret.no/wp-content/uploads/2016/02/Barrierefrie-utdanningsvalg-for-elever-med-nedsatt-funksjonsevne.pdf>
32. Haugen, V. D. (2020). Holdninger blant studenter i barnehagelærerutdanningen til barn med særskilte behov. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 104(4), 416 – 428. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987/2020-04-08>
33. Herrebrøden, M., Jensen, M. S. & Andreassen, U. R. (2021). Fremstillinger av personer med funksjonsnedsettelse i norske lærebøker: Bidrag til en inkluderende skole? *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 105(3), 312 – 324. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987-2021-03-05>
34. Jensen, M. S., Herrebrøden, M. & Andreassen, U. R. (2021). The invisible minority: why do textbook authors avoid people with disabilities in their books? *International Journal of Inclusive Education*, DOI: 10.1080/13603116.2021.1889049
35. Kuznetsova, Y., 2016. An inclusive corporate culture: Examining the visible and invisible levels of disability inclusiveness in two large enterprises. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18(3), 179–190. DOI: <http://doi.org/10.1080/15017419.2015.1063541>
36. Kuznetsova, Y. & Yalcin, B. (2017). Inclusion of persons with disabilities in mainstream employment: is it really all about the money? A case study of four large companies in Norway and Sweden, *Disability & Society*, 32(2), 233-253. DOI: 10.1080/09687599.2017.1281794
37. Kuznetsova, Y. & Bento, J. P. C. (2018). Workplace Adaptations promoting the Inclusion of persons with Disabilities in Mainstream Employment: A Case-Study on Employers' Responses in Norway. *Global Perspectives on Disability*, 6(2), 34-45. DOI: <https://doi.org/10.17645/si.v6i2.1332>
38. Langørgen, E., Kermit, P. S. & Magnus, E. (2018). Gatekeeping in professional higher education in Norway: ambivalence among academic staff and placement supervisors towards students with disabilities. *International Journal of Inclusive Education*, 24(6), 616-630. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1476599>
39. Langørgen, E. & Magnus, E. (2018). 'We are just ordinary people working hard to reach our goals!' Disabled students' participation in Norwegian higher education. *Disability & Society*, 33(4), 598-617. <https://doi.org/10.1080/09687599.2018.1436041>
40. Legard, S. (2012). *Overgangen mellom utdanning og arbeid for unge med nedsatt funksjonsevne*. (AFI FoU-resultat 2012). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/6160>
41. Mainsah, H., Steinsnes, K. K. & Teigen, H. F. (2019). *En undersøkelse av det digitale hverdagslivet til ungdom med nedsatt funksjonsevne*. (Rapport nr. 11 – 2019) Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet – storbyuniversitetet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/2929>

42. Melbøe, L., Johnsen, B. -E, Fedreheim, G. E. & Hansen, K. L. (2016). *Situasjonen til Samer med funksjonsnedsettelse*. Stockholm: Nordens Valfärdscenter.
<https://omsorgsforskning.brage.unit.no/omsorgsforskning-xmlui/handle/11250/2497079>
43. Myrebøe, T. (2021). Nedsettende – og innafor? Læreres erfaringer med elevers bruk av stereotyper og fordomsuttrykk i klasserommet. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 7,
<https://doi.org/10.23865/ntpk.v7.2141>
44. Nydal, H. E. & Breimo, J. P. (2021). «På lik linje med oss andre» - hvilke vurderinger arbeidsgivere gjør i arbeidet med å inkludere personer med nedsatt funksjonsevne i ordinært arbeid. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 27(1). <https://journals.lub.lu.se/aoa/article/view/20570>
45. Olsen, T., Vedeler, J. S., Elvegård, K. & Eriksen, J. (2016). *Hatytringer. Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*. <https://nordlandsforskning.no/sites/default/files/files/NF%206-2016%20opplag%202.pdf>
46. Ose, S, O., Dyrstad, K., Slettebak, R., Lippestad, J., Mandal, R., Brattlid, I. & Jensberg, H. (2013). *Evaluering av IA-avtalen (2010 – 2013)*. (Rapportnr. SINTEF A24444). SINTEF Digital/Helse.
<https://www.sintef.no/publikasjoner/publikasjon/1268704/>
47. Pettersen, K. T. & Fugletveit, R. (2015). “Should We Talk About It?”: A Study of the Experiences Business Leaders Have of Employing People with Mental Health Problems. *Work*, 52(3), 635-41. doi: 10.3233/WOR-152125.
48. Proba. (2018). *Barrierer i høyere utdanning for personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo: Proba samfunnsanalyse. <https://proba.no/rapport/barrierer-i-hoyere-utdanning-for-personer-med-nedsatt-funksjonsevne/>
49. Røren, A. (2015). Inkludering av personer med alvorlig psykisk lidelse i ordinært arbeidsliv. Arbeidsgiveres perspektiver i ansettelsesprosessen. *Plan*, 47(3-04), 81 – 83.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2015-03-04-40>
50. Skarpaas, I. & Svare, H. (2014). *Rekruttering av personer med nedsatt funksjonsevne – på ordinær måte*. (AFI Rapport 2014:9). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet ved HiOA.
<https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/6222>
51. Staksrud, E., Steen-Johnsen, K., Bernard, E., Gustafsson, M. H., Ihlebæk K. A, Midtbøen, A., Sætrang, S., Trygstad, S., Utheim, M. (2014). *Status for yringsfriheten i Norge. Resultater fra befolkningsundersøkelsen 2014*. Oslo Fritt Ord, ISF, IMK, FAFO.
<https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2389658>
52. Svalund, J. & Hansen, I. L. S. (2014). *Inkludering av personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet*. (Fafo-rapport 2013:54). Oslo: Fafo. <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/inkludering-av-personer-med-nedsatt-funksjonsevne-i-arbeidslivet>
53. Svendby, E. B. (2013). *‘Jeg kan og vil, men passer visst ikke inn’*. En narrativ studie om barn og unges erfaringer med kroppsøvingfaget når de har en sjelden diagnose (fysisk funksjonshemning). [Doktorgradsavhandling, Norges idrettshøgskole]. Brage. <https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/handle/11250/171353>
54. Tyldum, G. (2019). *Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge* (2. utgave, Fafo-rapport 2019:26). <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/holdninger-til-diskriminering-likestilling-og-hatprat-i-norge-2-utgave>
55. *Unge funksjonshemmede (2012). Ute av øye - ute av sinn? Ei kartlegging av tilrettelegginga i høgare utdanning for studenter med usynleg funksjonshemning*. Unge funksjonshemmede. <https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/utdanning/ute-av-oye-ute-av-sinn-2012/>

56. Unge funksjonshemmede. (2016). *Ufjør og arbeidsdyktig – er det en mulighet?*
<https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/arbeidsliv/ufor-og-arbeidsdyktig-er-det-en-mulighet-2016/>
57. Unge funksjonshemmede. (2018). *Dobbelminoritet. – dobbelt diskriminert? Unge dobbelminoriteter i møte med arbeidslivet.*
<https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/arbeidsliv/dobbelminoritet-dobbelt-diskriminert-2018/>
58. Unge funksjonshemmede (2019). *Folkehøyskolen - et år for alle? Om inkludering og tilrettelegging på folkehøyskolen.* Unge funksjonshemmede.
<https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/utdanning/folkehøyskolen-et-ar-for-alle/>
59. Unge funksjonshemmede (2020). *Stå opp mot hatprat!*
https://ungefunksjonshemmede.no/ungefunksjonshemmede-no/wp-content/uploads/2020/04/st%C3%A5-opp-mot-hatprat-rapport_NY.pdf
60. Vedeler, J. S. (2014). Disabled persons' job interview experiences: stories of discrimination, uncertainty and recognition. *Disability & Society, 29*(4), 597-610.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2013.831748>
61. Wilhelmsen, T. & Sørensen, M. (2018). Physical education-related home-school collaboration: The experiences of parents with disabilities. *European physical education review, 25*(3), 830-846.
<https://doi.org/10.1177%2F1356336X18777263>
62. Øistad, B. S. & Veledar, A. (2021). *Hatefulle ytringer på nett.* Likestillings- og diskrimineringsombudet. <https://www.ldo.no/ombudet-og-samfunnet/rapporter/hatefulle-ytringer/hatefulle-ytringer-pa-facebook/>
63. Østerud, K. L. (2020). Leading the Way? State Employers' Engagement with a Disability Employment Policy. *Nordic Journal of Working Life Studies, 11*(1). <https://doi.org/10.18291/njwls.122196>
64. Østerud, K. L. (2022). Disability Discrimination: Employer Considerations of Disabled Jobseekers in Light of the Ideal Worker. *Work, Employment and Society, 00*(0), 1-17.
<https://doi.org/10.1177/09500170211041303>
65. Østerud, K., & Vedeler, J. (2022). Disability and Regulatory Approaches to Employer Engagement: Cross-National Challenges in Bridging the Gap between Motivation and Hiring Practice. *Social Policy and Society, 1-17.* doi:10.1017/S1474746422000021

Bufdir

Bufdir.no